

PRAKTIKUM ZA INTERNACIONALIZACIJU MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

SADRŽAJ

Robe

Usluge

Transport u BiH

VANJSKOTRGOVINSKA KOMORA BOSNE I HERCEGOVINE
СПОЉНОТРГОВИНСКА КОМОРА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
FOREIGN TRADE CHAMBER OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Finansijski podržano u okviru projekta:

Projekat implementira:

U saradnji sa:

Projekat finansira:

“Ova publikacija je pripremljena uz finansijsku podršku Švedske. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Spoljnotrgovinske/Vanjskotrgovinske komore BiH i ne odražava nužno stanovišta Švedske.”

UVOD

“Ovaj Praktikum je pripremljen od strane Vanjskotrgovinske/Spoljnotrgovinske komore Bosne i Hercegovine u okviru projekta „Unapređenje informacione podrške za internacionalizaciju MSP“. Tema projekta je usklađena sa preporukama Akta o malom biznisu i Indeksa politika MSP 2022 (dimenzija 10) i određena je kao prioritet u saradnji sa Ministarstvom spoljne/vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine. Ovaj projekat je podržan u okviru projekta „Napredna implementacija Akta o malom biznisu u BiH2EU – SBA u BiH2EU“ koji implementira Eda – Agencija za razvoj preduzeća u saradnji sa Sarajevskom regionalnom razvojnom agencijom SERDA, a finansira Švedska.

VANJSKOTRGOVINSKA KOMORA BOSNE I HERCEGOVINE
СПОЉНОТРГОВИНСКА КОМОРА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
FOREIGN TRADE CHAMBER OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Finansijski podržano u okviru projekta:

Projekat implementira:

U saradnji sa:

Projekat finansira:

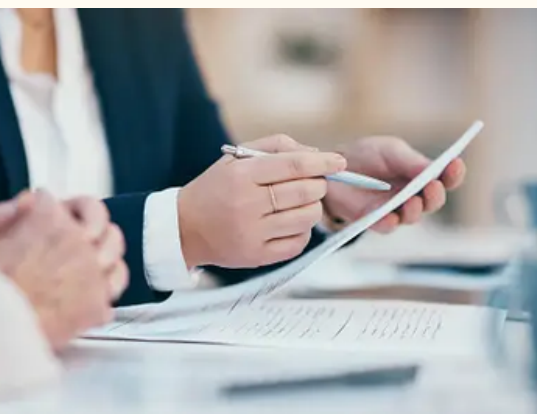
VODIČ ZA IZVOZ ROBE

OSNOVI IZVOZA

Izvoz roba Bosne i Hercegovine je u pravilu slobodan sa izuzecima za neke specifične proizvode. Radi poštovanja međunarodnih ugovora, osiguranja državne sigurnosti, zaštite života i zdravlja ljudi, životinja i biljaka, zaštite čovjekove okoline, nadzora izvoza umjetničkih djela i nekih plemenitih kovina, potrebne su dozvole za izvoz koje izdaju nadležna ministarstva.

Globalizacija u trgovini uz sporazume na svjetskom, regionalnom ili bilateralnom nivou (WTO, CEFTA, FTA, GSP i sl.) omogućuje da se proizvodi jedne firme mogu naći u bilo kojem dijelu svijeta, bez obzira na udaljenost ili tehnološke barijere ili porijeklo robe.

Uposlenicima koji su uključeni u izvozne poslove preporučuje se da traže savjete specijalista u vlastitoj firmi ili od pravnika, bankara, špeditera, osiguravajućih društava i državnih institucija (Trgovačkih komora i asocijacija) koje mogu pomoći u razumijevanju izvoza i rješavanju problema u njegovoj realizaciji. Razumijevanje internacionalne trgovine i prakse nije zadatak samo specijalista u izvoznom odjeljenju nego kompletnog menadžmenta koji treba da ima spoznaju o izvoznim poslovima i tehnikama kako bi donosili realne marketinške planove i znali postavljati prava pitanja izvoznim specijalistima da bi se spriječile nepredviđene situacije koje mogu omesti taj plan.

UTVRĐIVANJE PRAVNIH I REGULATORNIH ELEMENATA KOJI MOGU PREDSTAVLJATI PREPREKU IZVOZA ODREĐENIH PROIZVODA ILI USLUGA U ODREĐENE ZEMLJE

Pravni i regulatorni elementi koji mogu uticati na izvoz određenih proizvoda ili usluga su sljedeći:

- Izvozna regulativa i ograničenja
- Uvozni propisi stranih vlada
- Sadržaj međunarodnih ugovora
- Zadovoljenje međunarodnih standarda
- Međunarodno pravo i arbitraža
- Zaštita intelektualne svojine

Prije nego se firma odluči da izvozi određenu robu mora da provjeri sa nadležnim institucijama da li je izvoz te robe dozvoljen i da li postoje neka druga ograničenja. U svakom slučaju preporučuje se da se preko špeditera ili direktno preko Carinske uprave utvrdi tačan tarifni broj, odnosno broj iz harmonizovane tarife robe koja se namjerava izvesti kao i režim njenog izvoza.

Kako postoje određena ograničenja zemlje izvoznika tako postoje i ograničenja zemlje uvoznika. Ova ograničenja ili posebne uslove za pojedinu robu obično zna kupac iz te zemlje i o teme upozorava prodavca. Preporučljivo je da te propise zna i izvoznik kako ne bi otpremio robu koja se ne može redovno uvesti na određeno tržište. Posljedice se znaju, zapljena robe, njeno fizičko uništenje, kazne ili crna lista za firmu i sl.

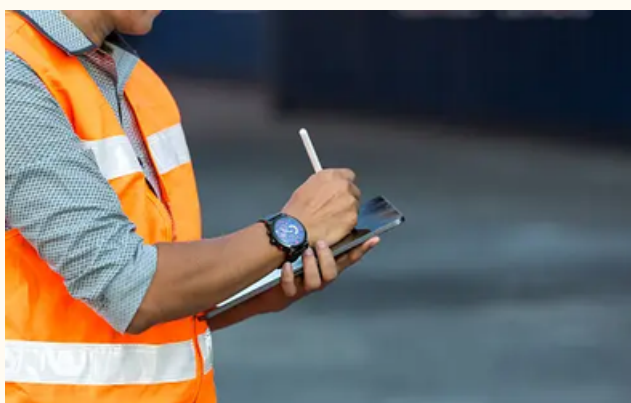

ZAKONSKA REGULATIVA I PROPISI KOJOM JE REGULISAN IZVOZ/UVOZ

- Zakon o vanjskotrgovinskom poslovanju (Službeni glasnik FBiH, broj 01-303/95)
  - Zakon o carinskoj politici u BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 58/15) (07.09.2015.)
  - Zakon o carinskoj tarifi ("Službeni glasnik BiH", broj 58/12)
  - Zakon o carinskim prekršajima BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 88/05)
  - Zakon o carinskim prekršajima BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 28/22) (06.05.2022.)
- Podzakonski akti vezani uz navedene zakone: uino.gov.ba/portal/hr/propisi-hr/carina-2

SEE FULL CASE STUDY

CARINSKI POSTUPCI / PROCEDURE

Postupkom izvoza dopušta se da bh. roba napusti carinsko područje BiH. Izvoz uključuje primjenu izvoznih radnji i postupaka uključujući i mjere trgovinske politike, a ako je propisano i naplatu izvoznih dažbina. Korištenje bilo kojeg carinskog postupka s ekonomskim učinkom uslovljeno je odobrenjem koje izdaju carinski organi.

Prijavljivanje robe carini znači obavještanje carinskih organa, na propisani način, o prispjeću robe u carinski ured ili na bilo koje drugo mjesto koje je određeno ili odobreno od strane carinskih organa, a puštanje robe znači radnju kojom carinski organi stavljaju robu na raspolaganje za one svrhe koje su predviđene carinskim postupkom u koji je roba stavljena.

LINK: [UPUTA O POSTUPKU IZVOZA \(PDF\)](#)

TRANZIT (PROVOZ)

Postupak provoza je carinski postupak koji se koristi kako bi se olakšalo kretanje između dvije tačke jedinstvenog carinskog područja, preko drugog carinskog područja, ili između dva ili više carinskih područja, bez naplate carine ili drugih dažbina, ali pod uslovom da se ispune svi propisani zahtjevi koji se odnose na rokove, osiguranje, carinska obilježja i slično.

Postupkom provoza dozvoljava se kretanje od jednog do drugog mjesta unutar carinskog područja BiH:

Strane robe (robi koja nije bh. roba), a da ta roba ne podliježe plaćanju uvoznih i drugih dažbina i primjeni mjera trgovinske politike;
Domaće robe (bh. roba), u slučajevima i pod uslovima utvrđenim provedbenim propisima, a s ciljem sprečavanja da se, u pogledu proizvoda koji su obuhvaćeni izvoznim mjerama ili koji imaju pogodnosti od tih mjera, vrši izbjegavanje ili neopravdano sticanje koristi od takvih mjera.

Više o tranzitu roba na linku:

uino.gov.ba/portal/hr/carine-hr/carinski-postupci-2

POJEDNOSTAVLJENJE CARINSKIH POSTUPAKA

Pojednostavljenje carinskih postupaka predstavlja odstupanje od uobičajenih – redovnih postupaka sa ciljem da se pojednostavi izvođenje istih, smanje troškovi za carinsku službu i privredu, ubrzaju postupci i protok roba, rasterete carinski potencijali, prenose odgovornosti na imaoce odobrenja, smanje greške u provođenju carinski postupaka i unaprijedi saradnja sa privrednim subjektima.

- Nepotpuna carinska prijava
- Prijava robe na temelju računa
- Lokalno (kućno) carinjenje pri uvozu
- Lokalno (kućno) carinjenje pri izvozu
- Ovlašteni izvoznik
- Ovlašteni privredni subjekat (AEO)
- ATA karnet
- TIR karnet
- Ovlašteni pošiljatelj i ovlašteni primatelj
- Ostala pojednostavljenja

CARINSKI POSTUPCI SA EKONOMSKIM UČINKOM SE PRIMJENJUJU NA SLJEDEĆE ARANŽMANE:

- Carinsko skladištenje
- Unutrašnju obradu
- Obradu pod carinskom kontrolom
- Privremeni uvoz
- Spoljnu obradu

Korištenje bilo kojeg carinskog postupka sa ekonomskim učinkom uslovljeno je odobrenjem koje izdaju carinski organi.

CARINSKA TARIFA

Carinska tarifa predstavlja sistematizovan spisak roba koje podilježu naplati carine, sa naznačenim carinskim stopama. Uspostavljena je Zakonom o carinskoj tarifi („Službeni glasnik BiH“ br. 58/12).

Svrstavanje robe u carinsku tarifu predstavlja određivanje tarifnog stava za tu robu. Tarifni stav sastoji se od: tarifne oznake, naimenovanja robe i stopa carine.

Carinska tarifa obuhvata:

- Nomenklaturu roba koja je u skladu s Harmoniziranim sistemom i s Kombiniranom nomenklaturom koju koristi Evropska unija;
- Konvencionalne carinske stope (najpovlaštenija nacija – MFN) koje se primjenjuju na robu obuhvaćenu nomenklaturom;
- Preferencijalne carinske stope u skladu s međunarodnim sporazumima koje je BiH zaključila s određenim zemljama ili grupama zemalja;
- Privremene suspenzije i privremena smanjenja stopa, mjere zaštite domaće proizvodnje od prekomjernog uvoza, antidampinške i kompenzatorne mjere i privremene tarifne kvote;
- Ostale mjere predviđene propisima BiH.

Sastavni dio carinske tarife čine Opšta pravila od I. do 6. o svrstavanju roba u carinsku tarifu, kao i Pravila o jedinstvenoj carinskoj stopi.

Carinska tarifa se usvaja na godišnjem nivou, odlukom Vijeća ministara BiH, odnosno Vijeće ministara BiH donosi odluku o usvajanju carinske tarife za narednu godinu do 20. decembra tekuće godine.

Link: [Pretraga tarife](#)

FAZE IZVOZA I IZVOZNA DOKUMENTACIJA

Kompanije se često odluče na izvoz kao reakciju na priliku ali imaju mnogo više mogućnosti da razviju uspješno i održivo izvozno poslovanje ukoliko su proaktivne i obave pripremu koja uključuje Analizu izvoznih kapaciteta, Identificiranje tržišta, Marketinšku strategiju, Pripremu te Implementaciju. Na ovoj web stranici imate priliku detaljno se upoznati sa svakom od navedenih faza u procesu pripreme vaše kompanije za nastup na inostranom tržištu. Za kritične faze izrade analize izvoznih kapaciteta, identificiranja tržišta, te izradu strategije i marketing plana za izvoz možete sami pristupiti svakoj od faza kroz dokumente koje smo vam stavili na raspolaganje na ovoj web stranici: komorabih.ba/export-toolkit-set-materijala-za-planiranje-izvoza.

Potrebno je da slijedite uputstva te objašnjenja za svaku od analiza koje želite sprovesti bilo da se radi o analizi izvoznih kapaciteta vaše kompanije, SWOT analizi ili izradi marketing plana i strategije za izvoz za svaki od relevantnih dokumenata.

1. Analiza izvoznih kapaciteta
2. Identificiranje tržišta
3. Marketinška strategija
4. Priprema
5. Implementacija

DOKUMENTE DIREKTNO PREUZETI NA SLJEDEĆOJ STRANICI POD NASLOVOM [FAZE IZVOZA I IZVOZNA DOKUMENTACIJA](#)

Planiranje osigurava da preduzeća razumiju konkurenciju na tržištu, imaju resurse da postanu održiv izvoznik, identificiraju slabe strane i jake strane poslovanja prije izvoza, prikupe dobro istražene i tačne informacije, imaju jasne izvozne ciljeve i vremenski rok za njihovo postizanje jer izvoz kao i svaka druga aktivnost zahtijeva planirnje . Proizvodnja, prodaja i isporuka je mnogo teža na izvoznim tržištima nego na domaćem tržištu. Tržište je intenzivno konkurentno. Na svakom tržištu će uvijek biti mnogo konkurenata koji čekaju da iskoriste priliku koja im se pruži. Kompanija treba da se dobro pripremi prije pokušaja ulaska na novo tržište. Kompanije koje ne uspiju ne dobiju drugu šansu. Priprema za ovu rizičnu djelatnost je imperativ.

TRGOVINSKA DOKUMENTACIJA – IZVOZ EU

Izvozna dokumentacija identifikuje robu i uslove prodaje, pokrivanje osiguranjem, pokazuje koje standarde i druge uslove kvaliteta zadovoljava roba. U izvozu se najčešće upotrebljavaju sljedeći dokumenti:

U pripremi izvoznog posla, nuđenju, ugovaranju, potvrdi posla i špediciji mogu se upotrebljavati sljedeća dokumenta:

- Ponuda
- Narudžba
- Potvrda narudžbe
- Obavijest o otpremi

Kad je roba otpremljena upotrebljavaju se sljedeći dokumenti:

I. Deklaracija o carinskoj vrijednosti

Deklaracija o carinskoj vrijednosti je dokument koji se mora predložiti carinskim organima kada vrijednost uvezene robe prelazi 20.000 eura. Izjava o carinskoj vrijednosti mora biti sastavljena u skladu s obrascem DV I, čiji se uzorak može naći u Aneksu 8. Propisa (EU) 2016/3411 (OJ L-69 15/03/2016) (CELEX 32016R0341) poznatom kao UCC Prijelazni delegirani akt. Ovaj obrazac mora biti priložen Jedinствenoj carinskoj ispravi – JCD (Single Administrative Document-SAD). Glavna svrha ovog zahtjeva je procijeniti vrijednost transakcije kako bi se utvrdila carinska vrijednost (oporeziva vrijednost) za primjenu carinskih pristojbi.

2. Komercijalna faktura

Trgovačka faktura je evidencija ili dokaz transakcije između izvoznika i uvoznika. Trgovačka faktura sadrži osnovne podatke o transakciji i uvijek je potrebna za carinjenje. Minimalni podaci koji su općenito uključeni su sljedeći:

- Podaci o izvozniku i uvozniku (ime i adresa);
- Datum izdavanja;
- Broj fakture;
- Opis robe (naziv, kvaliteta, itd.);
- Jedinica mjere;
- Količina robe;
- Vrijednost jedinice;
- Ukupna vrijednost jedinice;
- Ukupna vrijednost fakture i plaćanje u valuti. Ekvivalentni iznos mora biti naveden u valuti koja se može slobodno zamijeniti u EUR ili u zakonskom plaćenom sredstvu u državi članici uvoznici;
- Uslovi plaćanja (način i datum plaćanja, popusti itd.)
- Uslovi isporuke u skladu s odgovarajućim smjernicama incoterma;
- Način prijevoza.

Nije potreban poseban obrazac. Komercijalnu fakturu izvoznik priprema prema standardnoj poslovnoj praksi i mora se dostaviti u originalu zajedno s najmanje jednom kopijom

3. Specifikacija robe

Dokument izdaje prodavač i sadrži opis proizvoda koji je predmet prodaje. Ovaj je dokument posebno važan kupcu jer određuje je li ugovor ispunjen. Također, prema ovom dokumentu, ugovorne strane ugovaraju prijevoz robe.

4. Certifikat kvalitete

Ponekad kupci ili carinski organi zahtijevaju potvrde o kvaliteti robe koja se izvozi. Ove potvrde izdaju odgovarajuća certifikacijska tijela. Ovaj dokument je potreban kupcima i potvrđuje da je ovlaštena institucija provjerila robu. Dokument treba potvrditi da su pregledani proizvodi zdravi ili da nisu zaraženi.

5. Uvjerenje o porijeklu robe

Certifikat o porijeklu robe, certifikat o prometu robe EUR.I (poznata i kao EUR.I certifikat, ili EUR.I) je obrazac koji se koristi u međunarodnom robnom prometu. EUR.I je najvažnije priznat kao potvrda o porijeklu za spoljnu trgovinu u pravnom smislu, posebno u okviru nekoliko bilateralnih i multilateralnih sporazuma Paneuropskog sistema povlastica (Sporazuma o pridruživanju Europske unije). EUR.I se koristi za potvrđivanje porijekla proizvoda i, ako je primjenjivo, koristi od povoljnih trgovinskih uslova (uglavnom tarifa) u okviru preferencijalne trgovinske politike EU-a. Da bi se iskoristila povlaštena stopa za vrijeme carinjenja, valjanost certifikata o prometu robe EUR.I mora se predati nadležnom tijelu (obično carinskom uredu), u kojem proizvođač potvrđuje porijeklo robe.

6. Otpremnica

Ovaj dokument se izdaje u trenutku kada roba napusti skladište. Potpisuje ga radnik / vozač / kupac skladišta i time potvrđuje da je roba spremna za prijevoz. Osnovni elementi koje sadrži otpremnica su: podaci o kupcu, registracijski broj vozila u kojem je roba utovarena, ime vozača i podaci o robi.

7. Pakirna lista

Pakirna lista (P / L) je komercijalni dokument koji prati trgovačku fakturu i prijevozne dokumente. Pruža informacije o uvezenim predmetima i pojedinostima pakiranja za svaku pošiljku (težina, dimenzije, problemi s rukovanjem itd.). To je potrebno za carinjenje kao inventar ulaznog tereta. Općenito uključuje sljedeće podatke:

- Informacije o izvozniku, uvozniku i prijevozniku
- Datum izdavanja
- Broj teretnog računa
- Vrsta ambalaže (bubanj, sanduk, karton, kutija, bačva, vreća itd.)
- Broj paketa
- Sadržaj svakog paketa (opis robe i broj artikala po paketu)
- Ocjene i brojevi
- Neto težina, bruto težina i mjerenje paketa

Nije potreban poseban obrazac. Pakirnu listu priprema izvoznik u skladu sa standardnom poslovnom praksom, i mora biti priložen original zajedno s najmanje jednom kopijom. Općenito, nema potrebe za potpisivanjem. Međutim, u praksi se original i kopija pakiranja često potpisuju. Popis za pakiranje može se pripremiti na bilo kojem jeziku. Međutim, preporučuje se prijevod na engleskom jeziku.

PRAKTIKUM ZA

USLUGE

SERVICE

QUALITY

SUPPORT

SOLUTION

ASSISTANCE

GUIDE

UVOD

U nacionalnoj ekonomiji postoje tri glavna sektora - primarni sektor (poljoprivreda i rudarstvo), sekundarni sektor (industrija) i tercijarni sektor (usluge). Prva dva sektora odnose se na proizvodnju robe, dok se treći odnosi na pružanje usluga. Za ostvarivanje uravnoteženog ekonomskog razvoja neophodno je paralelno razvijati sva tri sektora. Međutim, značaj svakog od njih za globalnu i nacionalnu ekonomiju neminovno se mijenjao tokom vremena. Najprije je stoljećima dominirao primarni sektor, da bi zatim proces industrijalizacije uzrokovao smanjivanje njegovog značaja i doveo do naglog izbijanja industrijskog sektora u prvi plan. S globalizacijom svjetske ekonomije i sve intenzivnijim kretanjem faktora proizvodnje između zemalja krajem XX i početkom XXI stoljeća došlo je do nove velike promjene - uslužni sektor je u mnogim zemljama, posebno onim razvijenijim, postao najznačajniji i najdinamičniji ekonomski sektor.

Vanjskotrgovinska komora BiH nastoji dati svoj doprinos tom procesu, što se između ostalog ogleda i u jednom od njenih aktuelnih projekata - projektu podsticanja internacionalizacije usluga.

DANAS USLUŽNI SEKTOR U RAZVIJENIM ZEMLJAMA UČESTVUJE U STVARANJU DODANE VRIJEDNOSTI, ZAPOSLENOSTI I STRANIM INVESTICIJAMA PRIBLIŽNO KOLIKO I OSTALA DVA SEKTORA ZAJEDNO, A UJEDNO SE ODLIKUJE I BRZIM RASTOM UDJELA U MEĐUNARODNOJ TRGOVINI. SLIČAN TREND SVE VIŠE DOLAZI DO IZRAŽAJA I U ZEMLJAMA U RAZVOJU, PA TAKO I U BOSNI I HERCEGOVINI (BIH).

U posljednjem desetljeću uslužni sektor BiH se po svojoj veličini i značaju za domaću ekonomiju približio uslužnim sektorima razvijenijih zemalja. Udio usluga u bruto domaćem proizvodu i zaposlenosti uveliko je premašio 50%. Međutim, značaj usluga daleko je manji u pogledu udjela u vanjskoj trgovini zemlje. Iako je bilans usluga BiH u razmjeni sa inostranstvom uvijek bio pozitivan, skromne vrijednosti izvoza usluga upućuju na potrebu podsticanja internacionalizacije uslužnog sektora. U tu svrhu neophodno je intenziviranje različitih aktivnosti na reformi, liberalizaciji i promociji uslužnog sektora, uz aktivno učešće svih aktera koji tom procesu mogu doprinijeti – kako državnih institucija, tako i poslovne zajednice i komora na raznim nivoima.

Vanjskotrgovinska komora BiH nastoji dati svoj doprinos tom procesu, što se između ostalog ogleda i u jednom od njenih aktuelnih projekata – projektu podsticanja internacionalizacije usluga. U okviru projekta pripremljen je Praktikum za usluge koji je prvenstveno namijenjen kompanijama koje pružaju usluge na domaćem tržištu ili kompanijama koje namjeravaju da se bave uslužnim djelatnostima. Praktikum sadrži niz opštih i specifičnih informacija koje tim kompanijama treba da pomognu da prošire svoju djelatnost i na međunarodno tržište. Ujedno može biti od koristi i uslužnim kompanijama koje već imaju vanjskotrgovinske aktivnosti, ali nastoje povećati svoje međunarodno tržišno učešće.

2. KLASIFIKACIJA I MJERENJE USLUGA

Usluge obuhvataju brojne nematerijalne proizvode i aktivnosti koje nije uvijek jednostavno definisati, niti razgraničiti. Za razliku od robe, usluge najčešće odlikuje nepostojanje ili samo djelimično postojanje materijalne supstance, te nemogućnost da se razdvoji momenat proizvodnje od momenta razmjene odnosno potrošnje. Roba se može proizvesti, skladištiti, razmijeniti i koristiti u bilo koje vrijeme, dok je za većinu usluga karakteristična istovremena proizvodnja, razmjena i potrošnja. Kod mnogih vrsta usluga nalazimo specifične osobine koje omogućavaju njihovo prepoznavanje i razdvajanje od robe: neopipljivost (eng. intangibility), nevidljivost (eng. invisibility), nepostojanost (eng. transience) i nemogućnost skladištenja (eng. non-storability).

Klasifikacije usluga prema međunarodnim organizacijama

UN/IMF	WTO – International Trade Statistics
<ol style="list-style-type: none"> 1. Transportne usluge 2. Turističke usluge 3. Komunikacijske usluge 4. Građevinske usluge 5. Usluge osiguranja 6. Finansijske usluge 7. Kompjuterske i informacijske usluge 8. Tantiјeme i licencne naknade 9. Ostale poslovne usluge 10. Lične, kulturne i rekreativne usluge 11. Državne usluge 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Transportne usluge 2. Turističke usluge 3. Ostale komercijalne usluge <ol style="list-style-type: none"> 3.1. Komunikacijske usluge 3.2. Građevinske usluge 3.3. Usluge osiguranja 3.4. Finansijske usluge 3.5. Kompjuterske i informacijske usluge 3.6. Tantiјeme i licencne naknade 3.7. Ostale poslovne usluge 3.8. Lične, kulturne i rekreativne usluge
Izvor: BOPSS	Izvor: WTO International Trade Statistics
OECD (ISIC Rev. 4)	WTO GATS
<ol style="list-style-type: none"> 1. Veleprodaja i maloprodaja 2. Hotelijerstvo i ugostiteljstvo 3. Transport i skladištenje 4. Informacijske i komunikacijske usluge 5. Finansijske usluge i usluge osiguranja 6. Usluge vezane za nekretnine 7. Administrativne usluge i usluge podrške 8. Stručne, naučne i tehničke usluge 9. Javna administracija, obrazovne, zdravstvene i socijalne usluge 10. Umjetnost, zabava i rekreacija 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Poslovne usluge 2. Komunikacijske usluge 3. Građevinske i inženjerske usluge 4. Usluge distribucije 5. Obrazovne usluge 6. Ekološke usluge 7. Finansijske usluge 8. Zdravstvene i društvene usluge 9. Turističke usluge i usluge putovanja 10. Rekreativne, kulturne i sportske usluge 11. Transportne usluge 12. Ostale usluge
Izvor: OECD	Izvor: MTN.GNS/W/120

Za potrebe vođenja nacionalnog računovodstva, nekoliko globalnih institucija (EC, IMF, OECD, UN, WB) zajednički je pripremio priručnik "Sistem nacionalnih računa" (SNA – System of National Accounts) koji definiše usluge kao rezultat proizvodne aktivnosti koja:

- mijenja stanje ili uslove potrošnje korisnika usluge (eng. change-effecting services), ili
- olakšava razmjenu robe, finansijskih sredstava i dr. – tzv. provizijske usluge (eng. margin services).

U prvom slučaju radi se o uslugama koje mijenjaju stanje robe u vlasništvu korisnika usluga (npr. transport, čišćenje, popravka ili transformacija robe), fizičko stanje korisnika usluge (medicinski tretman, kozmetički tretman i sl.) ili psihičko stanje korisnika usluge (edukacija, konsalting, zabava itd.). U drugom slučaju radi se o uslugama posredovanja u kojima jedan institucionalni subjekt olakšava promjenu vlasništva nad robom, drugim uslugama ili finansijskom imovinom između drugih institucionalnih subjekata (veleprodaja, maloprodaja, osiguranje, finansijske usluge itd.).

Oba navedena oblika usluga mogu se dalje razvrstati na tržišne usluge i netržišne usluge. Tržišne usluge su one koje se pružaju po ekonomski značajnim cijenama, a odluke šta i koliko nuditi donose pružaoci usluga. Netržišne usluge pružaju se besplatno ili po cijenama koje nisu ekonomski značajne. Radi se o pojedinačnim ili kolektivnim uslugama koje pružaju državne institucije ili privatne netržišne i neprofitne institucije (npr. sportski klubovi, vjerska udruženja itd.).

Ne postoji jedinstvena klasifikacija usluga – različite međunarodne institucije su kreirale klasifikacije usluga prema svojim potrebama, koristeći pri tome različite kriterije.

Ničanska klasifikacija (11. izdanje iz 2019. godine) – Klase usluga:

- Klasa 35: oglašavanje; vođenje poslova; poslovno upravljanje; kancelarijski poslovi.
- Klasa 36: osiguranje, finansijski poslovi; novčani (monetarni) poslovi; poslovi vezani za nepokretnosti.
- Klasa 37: građevinsko konstruisanje; popravljavanje, usluge instaliranja.
- Klasa 38: telekomunikacije.
- Klasa 39: transportne usluge; pakovanje i skladištenje robe; organizovanje putovanja.
- Klasa 40: obrađivanje materijala.
- Klasa 41: obrazovne usluge; pripremanje obuke; razonoda; sportske i kulturne aktivnosti.
- Klasa 42: naučne i tehnološke usluge i istraživanje i projektovanje u vezi s navedenim uslugama; usluge industrijske analize i istraživanja; projektovanje i razvoj kompjuterskog hardvera i softvera; pravne usluge.
- Klasa 43: usluge obezbjeđivanja hrane i pića; privremeni smještaj.
- Klasa 44: medicinske usluge; veterinarske usluge; higijenska zaštita i njega ljepote za ljude ili životinje; agrikulturne, hortikulturne i šumarske usluge.
- Klasa 45: individualne i društvene usluge koje pružaju drugi, radi zadovoljavanja potreba pojedinaca; usluge obezbjeđenja radi zaštite imovine i lica.

Ničanska klasifikacija (NC – Nice Classification) koja je uspostavljena Sporazumom iz Nice (Nice Agreement) 1957. godine i koju svakih nekoliko godina inovira i objavljuje Svjetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO – World Intellectual Property Organization), koristi se za klasifikovanje proizvoda u svrhu registracije žigova. Međunarodna klasifikacija roba i usluga prema Ničanskoj klasifikaciji iz 2019. godine obuhvata dvije grupe/liste proizvoda:

- Listu roba sa objašnjenjima koja obuhvata 34 klase roba, i
- Listu usluga sa objašnjenjima koja obuhvata 11 klasa usluga.

Usluge se statistički evidentiraju i prate pomoću **međunarodnih statističkih klasifikacija**, od kojih izdvajamo tri glavna tipa:

BOPS – Statistika platnog bilansa (Balance of Payments Statistics) – klasifikacija zasnovana na međunarodnim transakcijama robom i uslugama; trenutno je u upotrebi verzija BPM6;

ISIC – Međunarodna standardna industrijska klasifikacija (International Standard Industrial Classification) – klasifikacija zasnovana na djelatnostima; trenutno je u upotrebi verzija ISIC Rev. 4;

CPC – Centralna klasifikacija proizvoda (Central Product Classification) – klasifikacija zasnovana na proizvodima tj. robi i uslugama; trenutno je u upotrebi verzija CPC 2.1

Centralna klasifikacija proizvoda je prva međunarodna klasifikacija proizvoda koja je potpuna – obuhvata svu robu i usluge. Zasniva se na fizičkim karakteristikama robe i prirodi pruženih usluga. Za razliku od ISIC, CPC pruža viši stepen razvrstavanja, jer postoji više proizvoda nego što postoji djelatnosti: CPC razlikuje skoro 600 uslužnih proizvoda za razliku od ISIC koja obuhvata 130 uslužnih aktivnosti. CPC time omogućava postizanje veće preciznosti i detalja u opisu obaveza povezanih sa uslugama.

Svjetska trgovinska organizacija (WTO – World Trade Organization) svrstava usluge u 12 osnovnih sektora koji se zatim dijele na 160 podsektora. U WTO dokumentu W/120 sadržana je Sektorska klasifikacijska lista usluga (Sectoral Classification List) – sveobuhvatna lista uslužnih sektora i podsektora zasnovana na klasifikaciji CPC, s tim da WTO uglavnom prati komercijalne usluge, a isključuje državne usluge. Zbog toga WTO sistem klasifikacije uslužnih sektora treba smatrati klasifikacijom za potrebe trgovinskih pregovora, a ne statističkom klasifikacijom.

Međunarodnim uslugama smatramo usluge koje imaju elemenat inostranosti – pruža ih strano lice ili se pružaju stranom licu ili se izvršavaju na teritoriji druge države i sl. Prema WTO Opštem sporazumu o trgovini uslugama (GATS – General Agreement on Trade in Services), međunarodna trgovina uslugama može se odvijati putem četiri modaliteta snabdijevanja (eng. modes): prekogranična isporuka, potrošnja u inostranstvu, komercijalno prisustvo i prisustvo fizičkih lica.

Modalitet 1: Prekogranična isporuka (eng. cross-border supply)

Na ovaj način se pojedinim uslugama preko granica trguje slično kao robom – ni prodavac ni kupac, već samo usluga, prelazi granicu (npr. transportne, komunikacijske, finansijske usluge). Snabdijevanje uslugama se može odvijati putem telekomunikacija (telefon, telefaks, televizija, Internet i sl.) ili slanjem dokumenata, diskova, audio i video traka.

Modalitet 2: Potrošnja u inostranstvu (eng. consumption abroad)

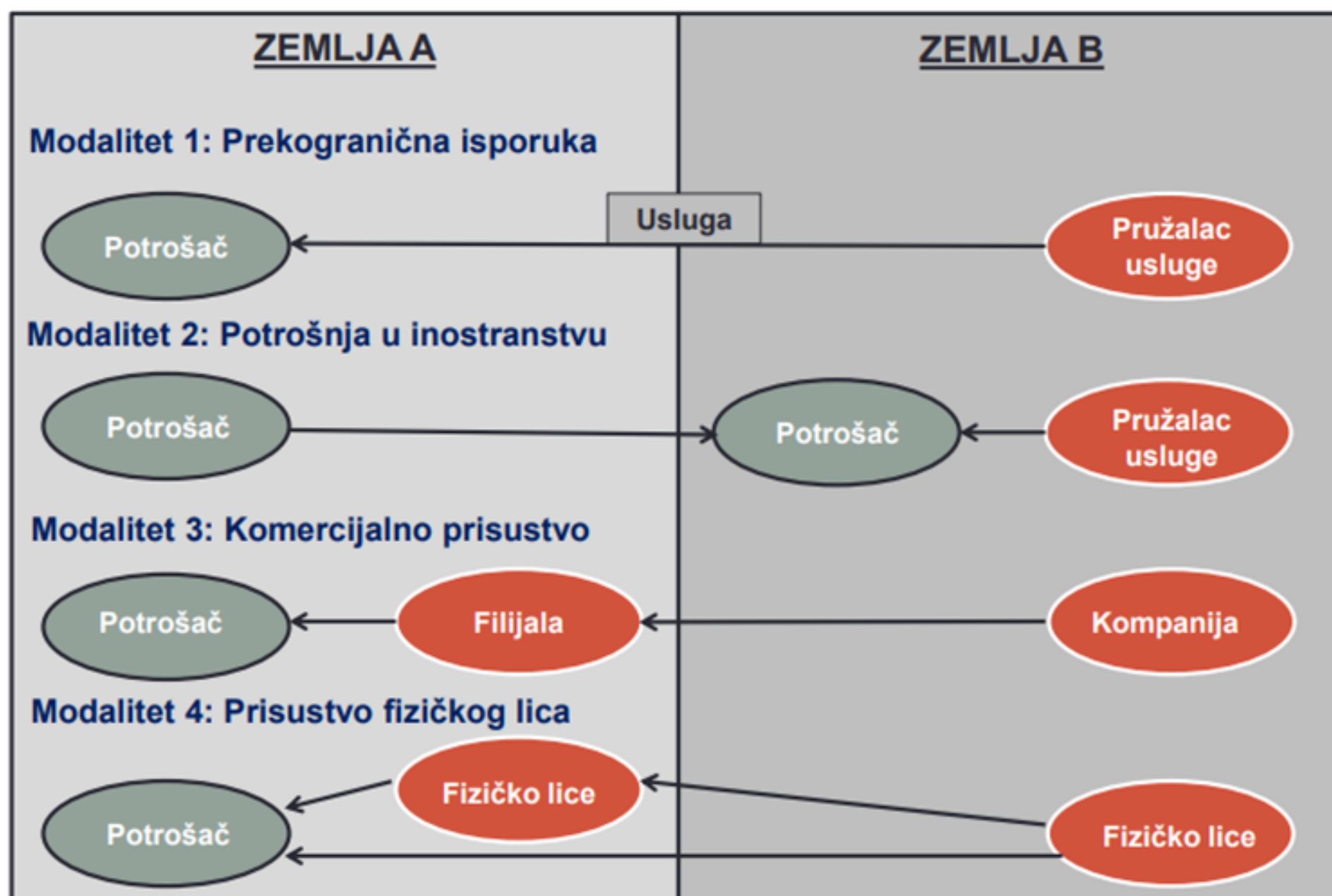
Rezident na teritoriji svoje zemlje pruža uslugu strancu (npr. turističke i djelimično transportne usluge). Korisnik usluge (npr. turista, student, pacijent) konzumira uslugu dok se nalazi van granica svoje zemlje. Posjeta muzejima u inostranstvu, medicinski tretmani i škole stranih jezika koje se odvijaju van zemlje su tipični primjeri.

Modalitet 3: Trgovinsko (komercijalno) prisustvo (eng. commercial presence)

Usluga u jednoj zemlji pruža se od strane filijala/predstavništava/podružnica stranih kompanija koje posluju u toj zemlji. Primjeri su bankarske usluge od strane filijala stranih banaka, usluge liječenja u bolnicama u stranom vlasništvu, djelimično građevinske usluge itd.

Modalitet 4: Prisustvo fizičkih lica (eng. presence of natural persons)

Fizička lica putuju ili se privremeno sele u drugu zemlju gdje, kao nerezidenti, pružaju usluge (u vidu samozapošljavanja ili kao uposlenici neke kompanije). Primjer su arhitekti koji se privremeno sele u inostranstvo da bi nadgledali građevinske radove, zatim konsultanti itd.

Prisustvo pružaoca usluge	Drugi kriteriji	Modalitet	Primjeri
Pružalac usluge nije prisutan na teritoriji korisnika usluge	Usluga se pruža na teritoriji jedne zemlje sa teritorije strane zemlje.	Modalitet 1: Prekogranična isporuka	ICT, inženjerske, računovodstvene, zdravstvene, pravne usluge... Turističke, zdravstvene, pravne usluge...
	Usluga se pruža korisniku na teritoriji strane zemlje.	Modalitet 2: Potrošnja u inostranstvu	
Pružalac usluge je prisutan na teritoriji korisnika usluge	Uslugu na teritoriji korisnika pruža nerezident koji je pravno lice.	Modalitet 3: Komerrijalno prisustvo	Građevinske, inženjerske, ICT, računovodstvene, distribucijske, pravne, okolišne, zdravstvene usluge...
	Uslugu na teritoriji korisnika pruža nerezident koji je fizičko lice.	Modalitet 4: Prisustvo fizičkog lica	

Izvor: Cattaneo et al, eds. (2010). Global Value Chains in a Postcrisis World: A Development Perspective. Washington D.C.: World Bank

3. ZNAČAJ USLUGA

Sektor usluga igra sve važniju ulogu u nacionalnoj i globalnoj ekonomiji, kroz stvaranje mogućnosti za veće dohotke, produktivnost, zapošljavanje, investicije i trgovinu.

Posljednjih nekoliko desetljeća uslužni sektor raste u mnogim zemljama, kako u razvijenim, tako i u zemljama u razvoju, povećavajući svoj udio u dodatoj vrijednosti, zaposlenosti i međunarodnoj trgovini. Njegova uloga u nacionalnoj i globalnoj ekonomiji postaje time sve važnija. Danas sektor usluga dominira u globalnoj proizvodnji i zaposlenosti, uz rastuću ulogu u međunarodnoj trgovini, investicijama i globalnim lancima vrijednosti.

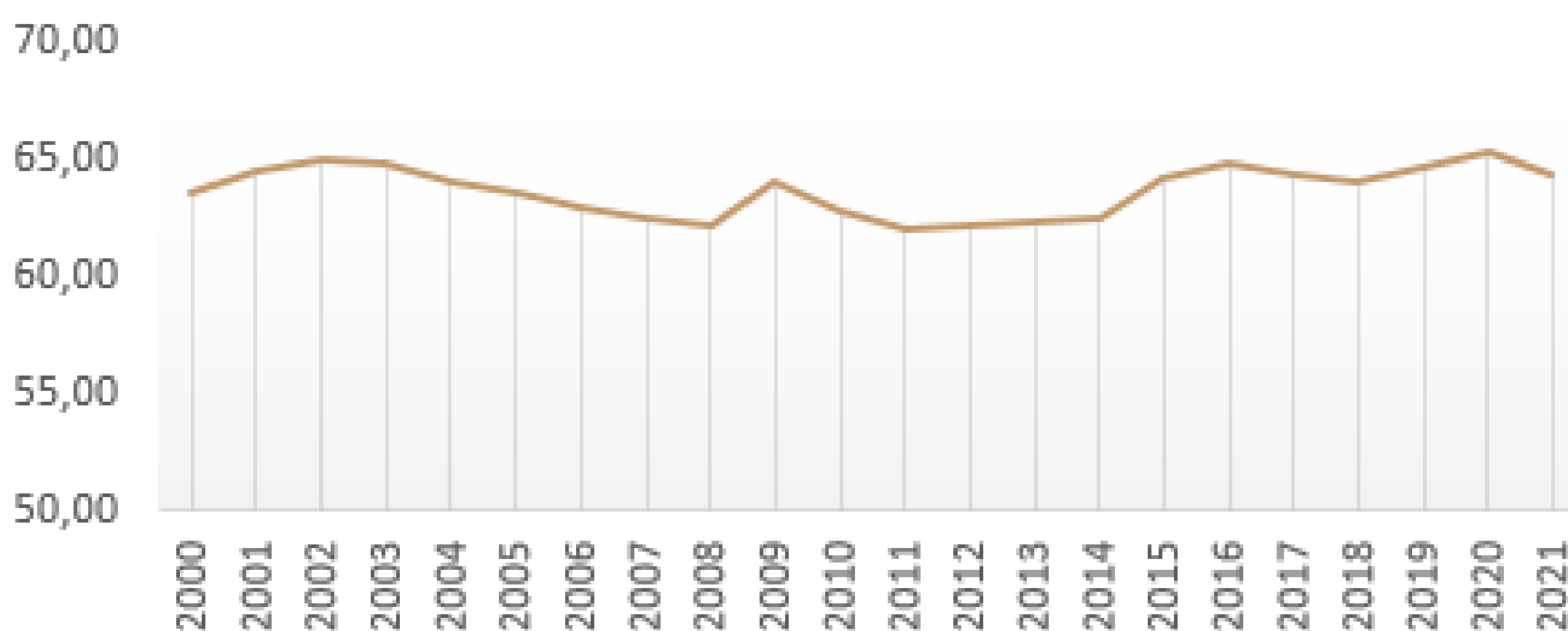
Značaj usluga je višestruk i vidljiv na svim nivoima nacionalne ekonomije - na makroekonomskom nivou, na nivou industrija i na nivou kompanija. Značaj za ukupnu nacionalnu ekonomiju proizilazi iz dominantnog doprinosa ovog sektora ekonomskom rastu i zaposlenosti, rastuće uloge u međunarodnoj trgovini, veće fleksibilnosti i otpornosti u globalnim finansijskim krizama, ušteda koje generira u materijalima i energentima, minimiziranja devastacije okoliša, te općenito pozitivnih eksternalija na funkcionisanje ostala dva sektora. Usluge doprinose ekonomskom rastu i zaposlenosti direktno - stvarajući dodatnu vrijednost i zapošljavajući radnu snagu, te indirektno - pružajući podršku drugim sektorima da ostvare sopstvenu dodatnu vrijednost i odgovarajući nivo zaposlenosti.

Jedna od specifičnosti sektora usluga upravo je doprinos rastu i efikasnosti brojnih i različitih korisnika u nacionalnoj ekonomiji. Mnoge uslužne djelatnosti, a posebno se to odnosi na transportne, telekomunikacijske i finansijske usluge, od ključnog su značaja za funkcionisanje i produktivnost niza privrednih grana.

Tokom posljednja dva desetljeća učešće usluga u dodatoj vrijednosti pokazuje relativno stabilan trend (u intervalu od 62 do 65%). Prema podacima Svjetske banke, usluge u svjetskom bruto domaćem proizvodu (GDP - gross domestic product) učestvuju sa gotovo dvije trećine (64,4% u 2021. godini), što znači više od zbira udjela ostala dva sektora.

Budući da udio usluga u GDP ima tendenciju rasta ako se povećava dohodak per capita, za grupu zemalja visokog dohotka taj se udio povećao na nivo od oko 71%. U Evropskoj uniji danas na uslužni sektor otpada 65% GDP, u Japanu 70,5%, u Velikoj Britaniji 71,5%, a u Sjedinjenim Američkim Državama čak 77,6%. U zemljama srednjeg dohotka, udio usluga blago raste, te danas iznosi oko 53% za grupu kao cjelinu, iako unutar grupe postoje značajne varijacije. U zemljama niskog dohotka udio uslužnog sektora se smanjio za 5 procentnih poena u odnosu na 2000. godinu i danas iznosi 39%.

Udio usluga u svjetskom GDP (%), 2000-2021.

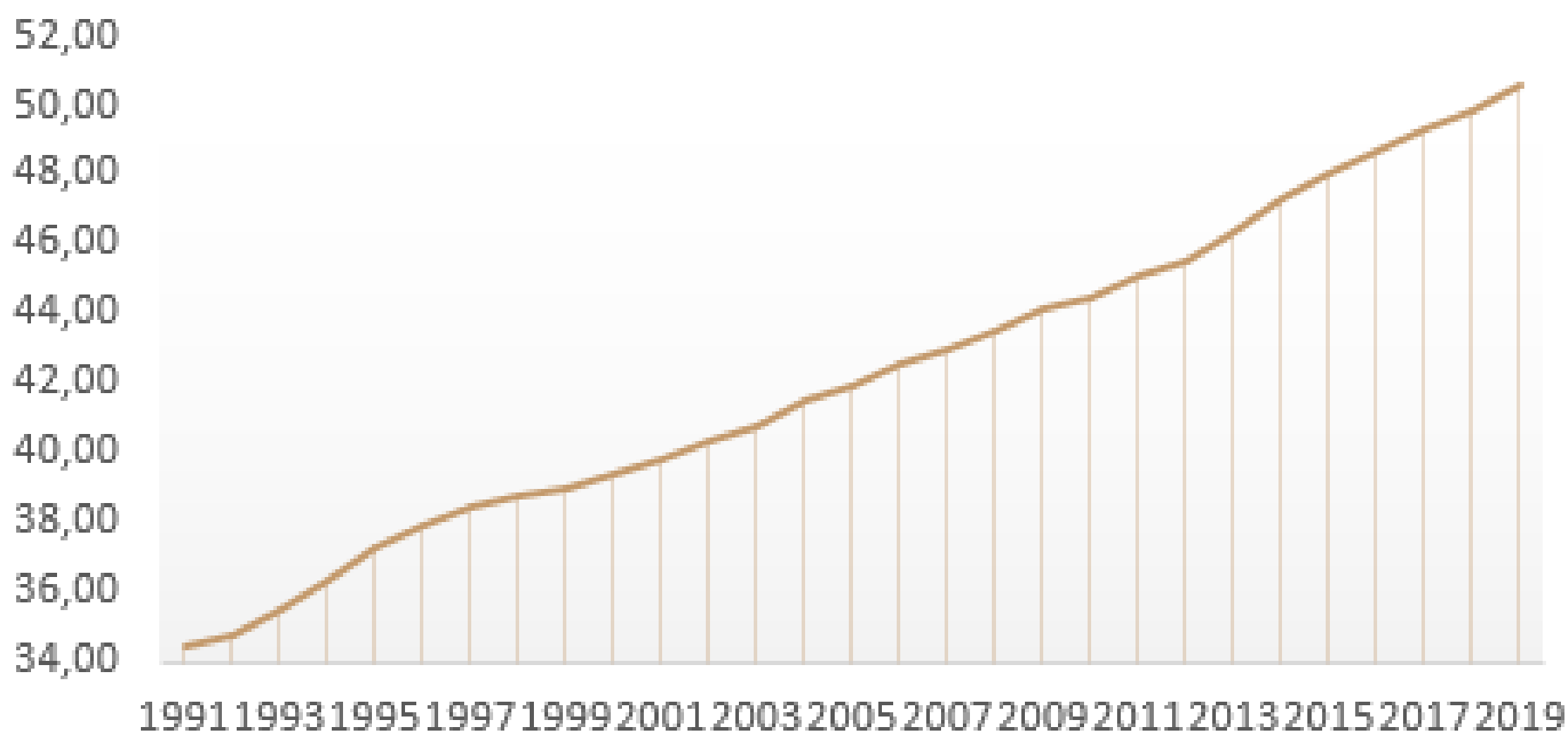
Izvor: Priređeno na osnovu podataka Svjetske banke
(<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>)

Grupacija zemalja	Udio usluga u GDP (%)		
	2000.	2010.	2021.
Svijet	63,6	62,8	64,4
Zemlje visokog dohotka	66,8	69,0	70,7
Zemlje srednjeg dohotka	49,1	49,5	52,7
Zemlje niskog dohotka	44,2	40,7	39,0

Izvor: Priređeno na osnovu podataka Svjetske banke (<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>)

Evidentno je pomjeranje zaposlenih od primarnog i industrijskog sektora ka sektoru usluga, te udio usluga u ukupnoj zaposlenosti kontinuirano raste. U posljednja tri desetljeća udio usluga u svjetskoj zaposlenosti povećao se za 15 procentnih poena, na nivo od oko 51%.

Udio usluga u svjetskoj zaposlenosti (%)

Izvor: Priređeno na osnovu podataka Svjetske banke

U razvijenim zemljama je doprinos uslužnog sektora ukupnoj zaposlenosti znatno veći, te se, na primjer, u SAD i Velikoj Britaniji udio usluga u zaposlenosti kreće oko 78% odnosno 81%. U zemljama srednjeg dohotka prosječan udio je malo ispod 50%.

Grupacija zemalja	Udio usluga u zaposlenosti (%)		
	2000.	2010.	2019.
Svijet	39,4	44,5	50,6
Zemlje visokog dohotka	66,9	72,5	74,1
Zemlje srednjeg dohotka	33,6	39,2	46,8
Zemlje niskog dohotka	21,2	25,4	30,3

Izvor: Svjetska banka (<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>)

U svim zemljama Zapadnog Balkana udio usluga u bruto domaćem proizvodu kreće se relativno blizu prosjeka grupe kojoj one pripadaju, u intervalu od 47,7% (u Albaniji) do 59,9% (u Crnoj Gori). U posljednja dva desetljeća najviše je porastao doprinos uslužnog sektora u Srbiji (11 procentnih poena).

Kada je u pitanju udio usluga u zaposlenosti zemalja Zapadnog Balkana, kod većine je taj udio iznad prosjeka za grupu zemalja srednjeg dohotka, a posebno kod Crne Gore kod koje se sa nivoom od 73,4% približio prosjeku razvijenih zemalja

	Udio usluga u GDP (%)			Udio usluga u zaposlenosti (%)		
	2000.	2010.	2021.	2000.	2010.	2019. ¹⁾
Zemlje Zapadnog Balkana						
Albanija	44,3	44,0	47,7	34,4	37,7	43,4
Bosna i Hercegovina	54,4	55,5	54,9	44,9	49,4	50,3
Crna Gora	58,2	58,6	59,9	65,1	75,1	73,4
Sjeverna Makedonija	52,8	55,1	56,9	40,7	51,1	55,0
Srbija	40,3	51,7	51,4	46,1	52,1	57,0

1) Posljednja godina u kojoj su dostupni podaci Svjetske banke o udjelu usluga u zaposlenosti je 2019. godina.

Izvor: Svjetska banka (<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>)

Uslužni sektor je takođe najveći sektor ekonomije BiH. Prema podacima Agencije za statistiku BiH (**BHAS**), udio usluga u GDP i zaposlenosti je i viši nego prema podacima Svjetske banke (**WB – World Bank**). Industrija i poljoprivreda stvaraju samo 35,6% dodane vrijednosti, a usluge čak 64,4%, što je relativno visoka vrijednost za jednu manje razvijenu zemlju. Najveći doprinos dolazi od trgovine (14%). Najveći rast dodane vrijednosti bilježe djelatnosti pružanja smještaja, te pripreme i usluživanja hrane (27,5%). Udio uslužnih djelatnosti u zaposlenosti iznosio je 50,3% u 2019. godini, a u uslugama su više bile zaposlene žene (62,6%) nego muškarci (42,7%).

Uloga usluga takođe je sve izraženija u globalnim lancima vrijednosti (GVCs – global value chains). Globalni lanac vrijednosti nastaje kao rezultat geografske fragmentacije proizvodnje – to je skup aktivnosti neophodnih za proizvodnju robe ili usluge, a koje se vrše na različitim geografskim lokacijama (u različitim regijama odnosno zemljama). Usluge nalazimo i u robnim i u uslužnim GVCs. Usluge se u robnim GVCs pojavljuju kao inputi za proizvodnju robe, kao podrška međunarodnoj trgovini robom, kao proizvodi koji prate robu, te karike koje povezuju faze GVC, dok se u uslužnim GVCs pojavljuju kao outputi.

Jedan robni GVC ne uključuje samo proizvodne procese, već i pred-proizvodne procese i post-proizvodne procese koji se odvijaju u različitim dijelovima svijeta i koji sadrže različite usluge. Prema nekim istraživanjima, lanci vrijednosti koriste širok spektar usluga – od samo 37 vrsta do čak 74 vrste uslužnih djelatnosti. U pred-proizvodnim procesima to su istraživanje i razvoj, dizajn, nabavka i transport inputa i dr. U post-proizvodnim procesima to su pakovanje, transport, skladištenje, oglašavanje, prodaja

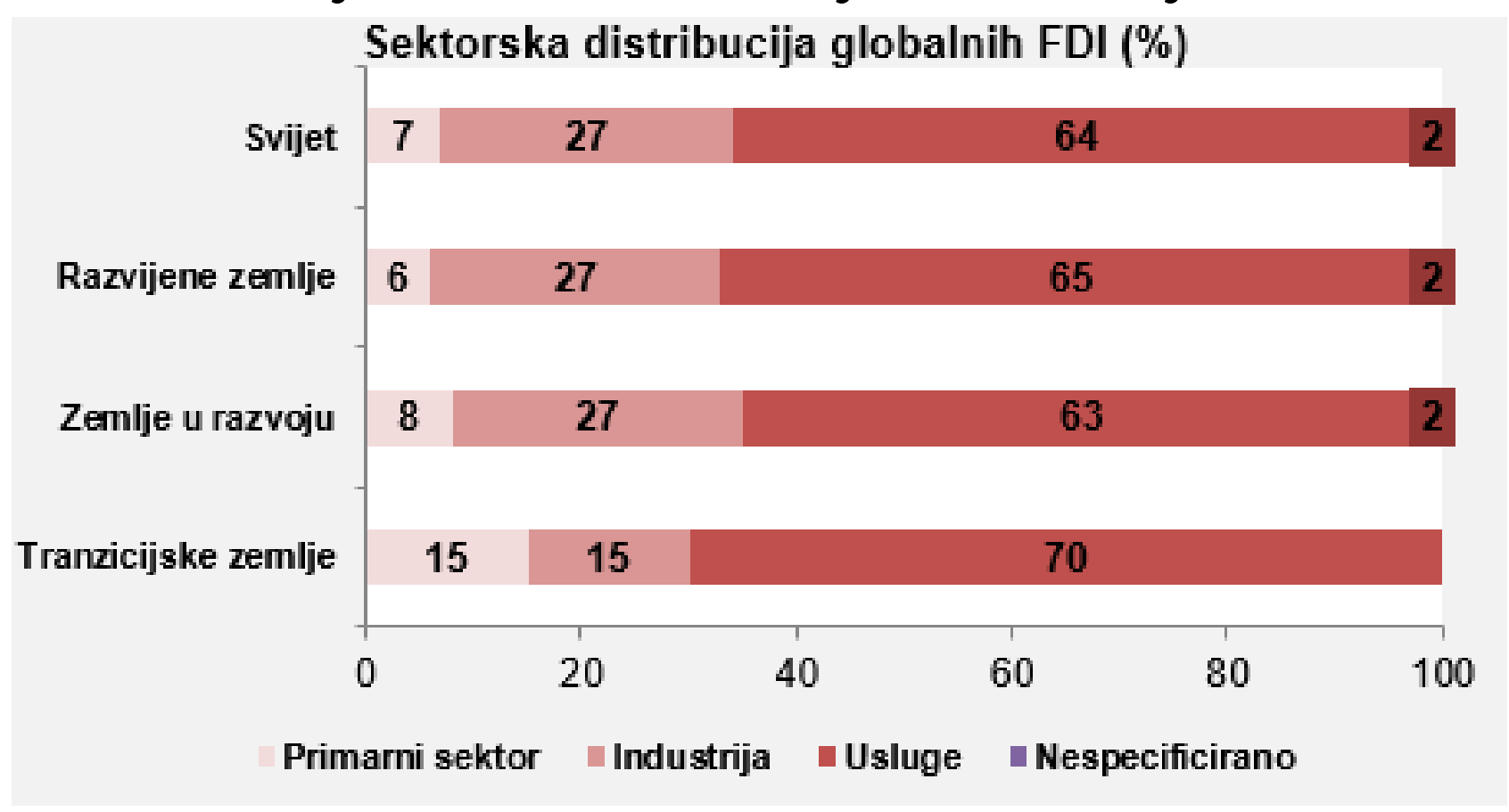
Novi globalni fenomen čija se pojava veže uz globalne lance vrijednosti je servisifikacija (eng. servicification) – servisifikacija znači da proizvodne kompanije, a ne samo uslužne kompanije, pružaju i koriste, pa čak i prodaju i izvoze usluge.

Uloga usluga u globalnim lancima vrijednosti

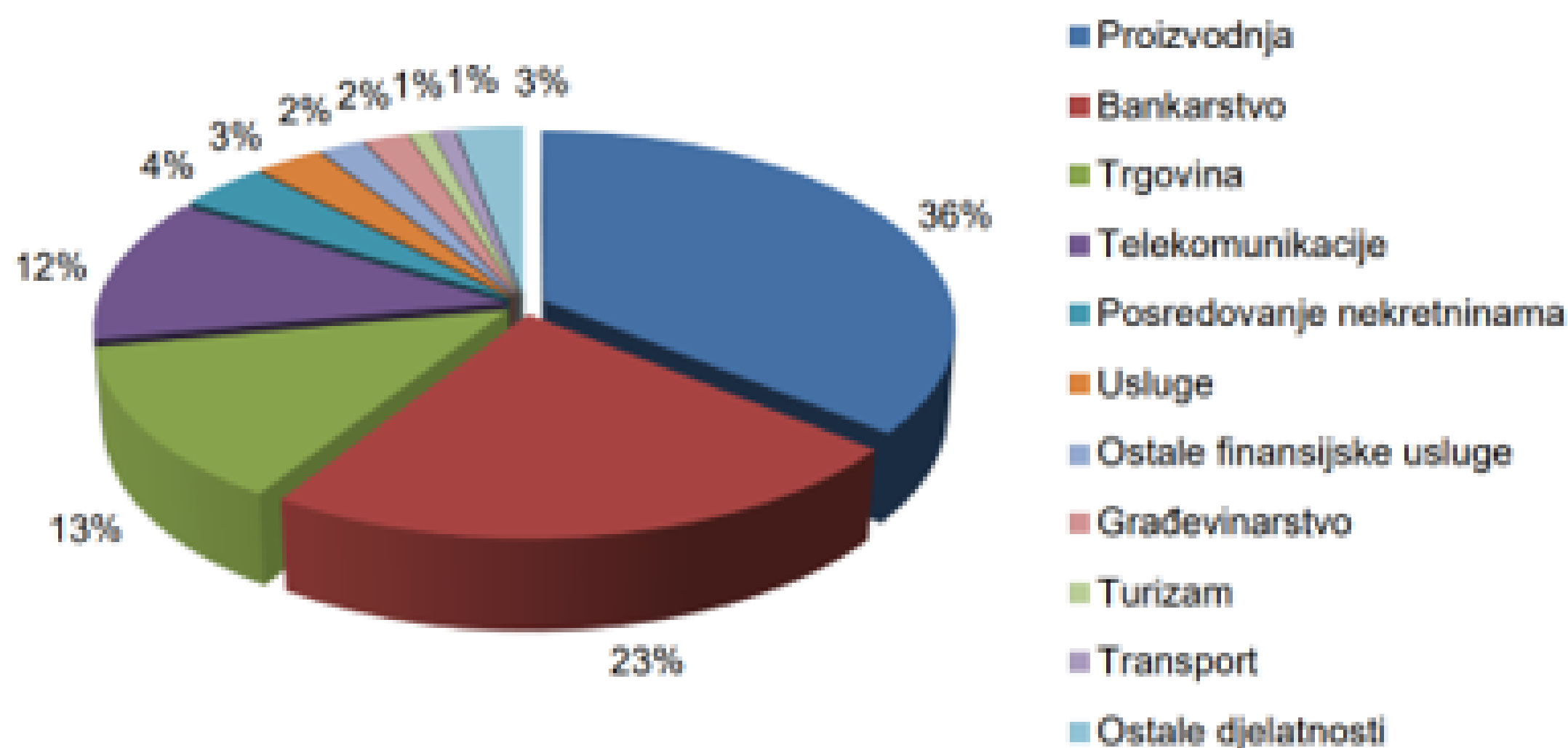

Bilo koji lanac vrijednosti počinje istraživanjem i razvojem, projektovanjem i inženjeringom koji su inputi usluga. Neki inputi usluga su horizontalni – potrebni su bilo kojoj vrsti kompanije u bilo kojem lancu vrijednosti (tržišno informisanje, konsalting, pravne usluge i sl.), dok su drugi vertikalni tj. specifični za određene lance vrijednosti u industrijskom sektoru. Druga važna dimenzija servisifikacije su interne usluge unutar proizvodnih kompanija – kompanije razvijaju sopstvene aktivnosti istraživanja i razvoja ili svoje IT kapacitete, kao i razne usluge podrške. Treći aspekt servisifikacije je sve veća prodaja usluga „u paketu“ sa robom: kompanije dodaju usluge svojoj robi (usluge transporta, montaže, održavanja, popravke i sl.), te na taj način nastoje diferencirati ponudu u odnosu na konkurente i povećati svoje tržišno učešće. Usluge igraju ključnu ulogu i kao „ljepilo“ ili facilitator za GVC: omogućavaju i olakšavaju fragmentaciju proizvodnje u GVC, jer povezuju proizvodne aktivnosti među zemljama u vidu transporta, komunikacije, logistike, finansija itd.

Uslužni sektor takođe je sektor koji privlači najviše stranih direktnih investicija – između 60 i 70% ukupnih FDI kako u razvijenim, tako i u zemljama u razvoju.

U BiH usluge sa 64% udjela takođe dominiraju u strukturi ukupnih FDI. Pri tome su strani investitori najviše uložili u bankarski sektor (23%), zatim trgovinu (13%) i telekomunikacije (12%).

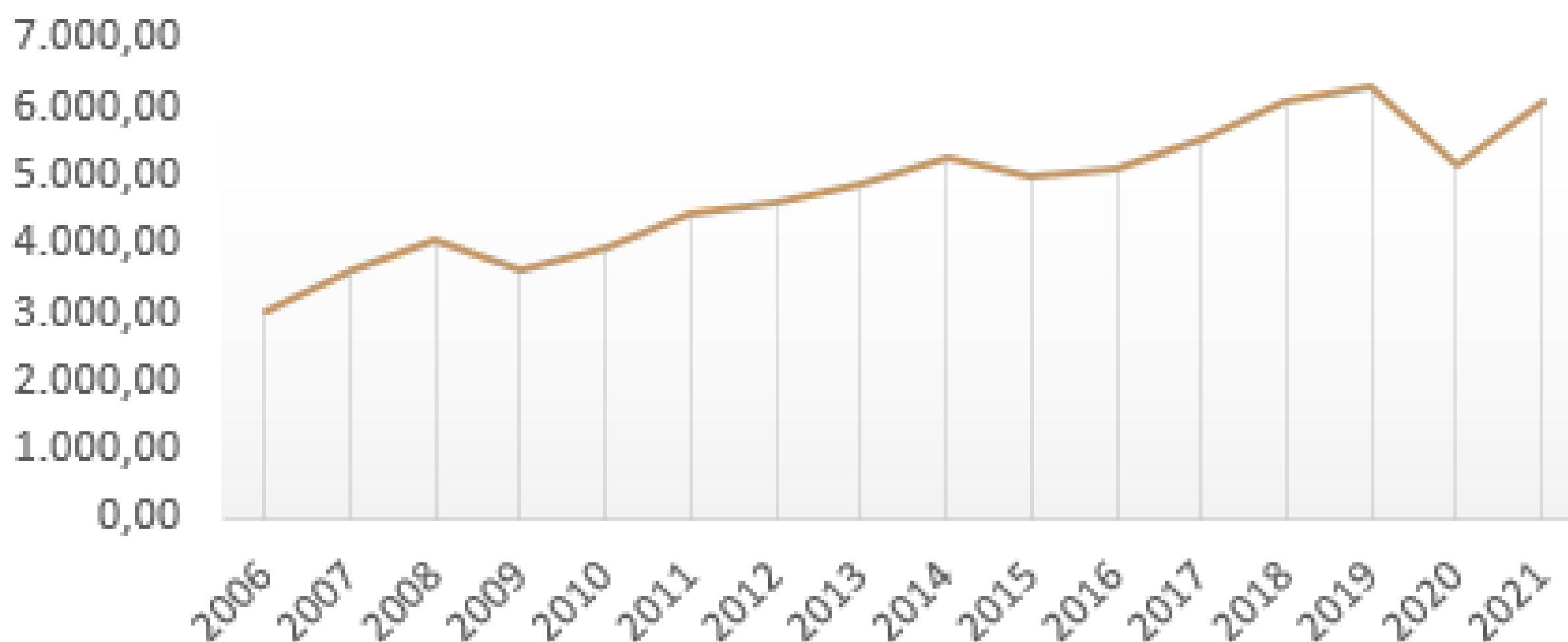
Izvor: Centralna banka BiH (CBBH), august 2022. godine

4. STATISTIKA TRGOVINE USLUGAMA

4.1. Globalna trgovina uslugama

Jedna od osnovnih karakteristika međunarodne trgovine u prva dva desetljeća XXI vijeka, osim njenog enormnog rasta i promjene u geografskoj strukturi, jeste promjena predmetne strukture. Do promjene je došlo usljed rasta trgovine uslugama. S obzirom da je međunarodna trgovina uslugama u pomenutom periodu rasla brže nego međunarodna trgovina robom, to je dovelo do povećanja učešća usluga u strukturi trgovine. U 2010. godini učešće usluga je poraslo do jedne petine svjetskog izvoza (21%), da bi već u 2019. godini, dostigavši vrijednost od 6,1 biliona američkih dolara, iznosilo jednu četvrtinu svjetskog izvoza (25%) odnosno 7% svjetskog GDP.

Svjetski izvoz usluga (u mil USD)

Izvor: UNCTAD (<https://hbs.unctad.org/total-trade-in-services/>)

Svjetski izvoz usluga je gotovo permanentno rastao; pad njegove vrijednosti zabilježen je samo u 2009. (usljed globalne krize), 2015. (usljed recesija pojedinih velikih zemalja i nestabilnosti deviznih kurseva) i 2020. godini (zbog pandemije Covid-19). Najveći pad zabilježen je u 2020. godini – međunarodna trgovina uslugama pretrpjela je gotovo 3 puta veći pad nego međunarodna trgovina robom. Trgovina uslugama pokazala je slabiju „otpornost na pandemiju“ zbog same prirode usluga koja zahtijeva kontakt, a koji je bio ograničen zbog Covid restrikcija. U 2020. godini globalni izvoz usluga bio je procijenjen na oko 5 biliona USD, što je predstavljalo 22,6% ukupne globalne trgovine. U prvom polugodištu 2021. godine trgovina uslugama se počela oporavljati nakon pada za gotovo 18% na početku pandemije. U 2022. godini svjetski izvoz usluga bio je u nominalnom izrazu veći nego ikada i iznosio je 7 biliona američkih dolara odnosno 6,3% svjetskog GDP.

Međutim, za razliku od dominacije usluga u odnosu na robu u stvaranju dodane vrijednosti i zaposlenosti, udio usluga u međunarodnoj trgovini još uvijek značajno zaostaje za međunarodnom trgovinom robom. Iako postoje zemlje u čijem izvozu usluge imaju izuzetno istaknutu ulogu (za nekoliko manjih evropskih ekonomija kao što su Luksemburg, Malta i Irska, te nekoliko ostrvskih ekonomija, udio izvoza usluga u GDP prešao je 70%), za mnogo veći broj zemalja usluge prevashodno doprinose domaćem tržištu, a mnogo manje vanjskoj trgovini.

Razlozi zašto usluge nisu dominantne i u međunarodnoj trgovini, kao što su u učešću u GDP i zaposlenosti, prevashodno se odnose na:

- drugačije karakteristike usluga u odnosu na karakteristike robe,
- manji stepen liberalizacije u međunarodnoj trgovini uslugama,
- probleme u statističkom obuhvatanju usluga.

Činjenica je da su „proizvodnja“ i „potrošnja“ kod usluga najčešće istovremene, te one moraju biti locirane ili u mjestu davaoca usluge (eng. provider-located services) ili u mjestu korisnika usluge (eng. demander-located services), zbog čega se uslugama manje međunarodno trguje. Postoje i vrste usluga koje ne ulaze u međunarodnu trgovinu (eng. non-tradable services). Osim toga, međunarodna trgovina uslugama je više opterećena ograničenjima nego trgovina robom, a njena liberalizacija je manje zastupljena u ekonomskim integracijama. Konačno, smatra se i da je vrijednost međunarodne trgovine uslugama značajno potcijenjena zbog poteškoća u njenom preciznom statističkom obuhvatanju odnosno statističkom razdvajanju vrijednosti usluga od vrijednosti robe, posebno kod transportnih, špediterskih i drugih sličnih usluga koje prate robu, kao i zbog vezanosti usluga za aktivnost stranih filijala transnacionalnih kompanija i za prava intelektualne svojine.

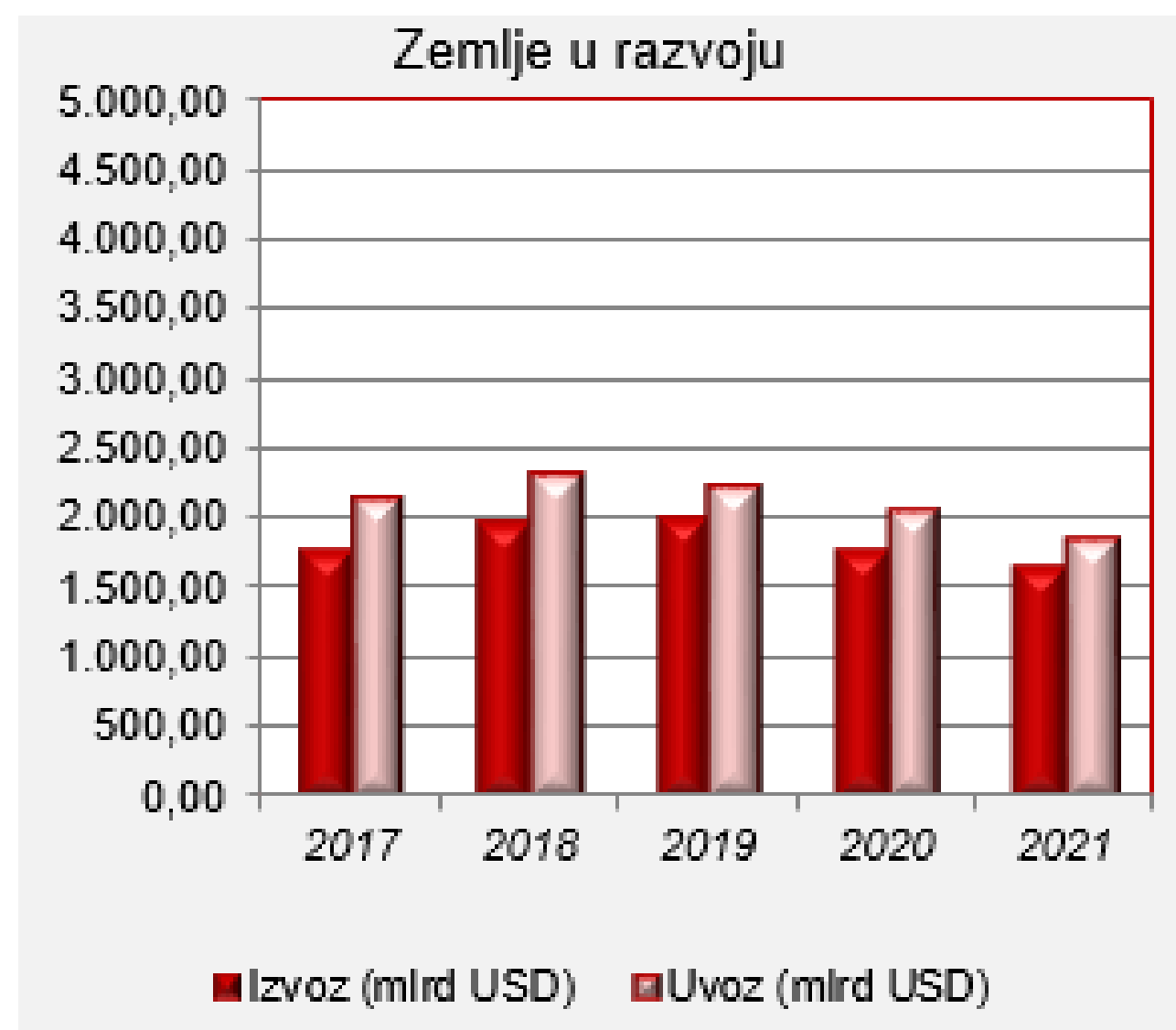
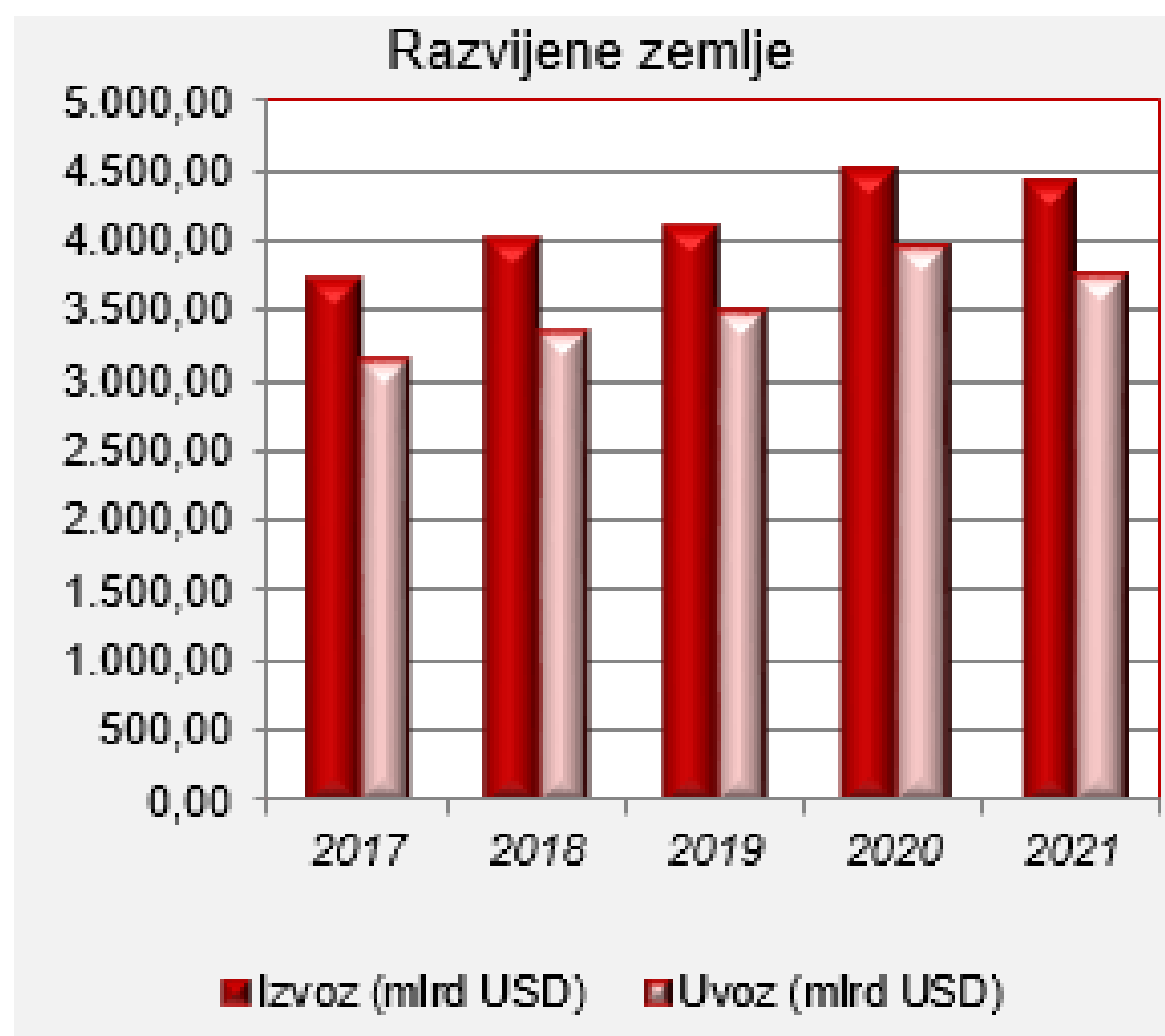
S druge strane, postoje faktori koji su podstakli rast međunarodne trgovine uslugama u posljednja tri desetljeća, a koji se odnose na:

- brz i izrazit tehnološki napredak (posebno u oblasti informatike i komunikacija) – tehnologija supstituira neophodni fizički kontakt pružaoca i korisnika usluge i ujedno pojeftinjuje i ubrzava trgovinu uslugama;
- brzo širenje tehnologije;
- promjene u strukturi tražnje – veća sličnost u potrebama stanovništva različitih zemalja usljed porasta dohotka po stanovniku i bolje informisanosti kupaca;
- rast međunarodne trgovine robom – porast izvoza usluga koje prate robu;
- smanjivanje restrikcija u međunarodnoj trgovini uslugama – kreiranje trgovinskih pravila u okviru GATS-a.

Rast međunarodne trgovine uslugama nije, međutim, ravnomjerno raspoređen između pojedinih grupa zemalja, niti između pojedinih sektora usluga.

Vrijednosti izvoza i uvoza usluga razvijenih zemalja i zemalja u razvoju značajno se razlikuju. Vrijednost izvoza usluga iz razvijenih zemalja više je nego dvostruko veća od vrijednosti izvoza usluga iz zemalja u razvoju - razvijene zemlje učestvuju sa 73% u svjetskom izvozu usluga (2021.) Struktura izvoza usluga po grupama zemalja upravo potvrđuje konstataciju da zbog prirode mnogih usluga, koja zahtijeva veću relativnu snabdjevenost fizičkim i ljudskim kapitalom, te većih ulaganja u istraživanje i razvoj, razvijene zemlje dominiraju trgovinom uslugama. Posljednjih pet godina izvoz usluga se kretao u intervalu od 3,7 do 4,5 biliona USD kod razvijenih zemalja, a u intervalu od 1,6 do 2,0 biliona USD kod zemalja u razvoju. U istom periodu uvoz usluga razvijenih zemalja kretao se od 3,2 do 4,0 biliona USD, a kod zemalja u razvoju od 1,9 do 2,3 biliona USD. Kod manje razvijenih zemalja je primjetan opadajući trend i izvoza i uvoza usluga nakon 2019. godine.

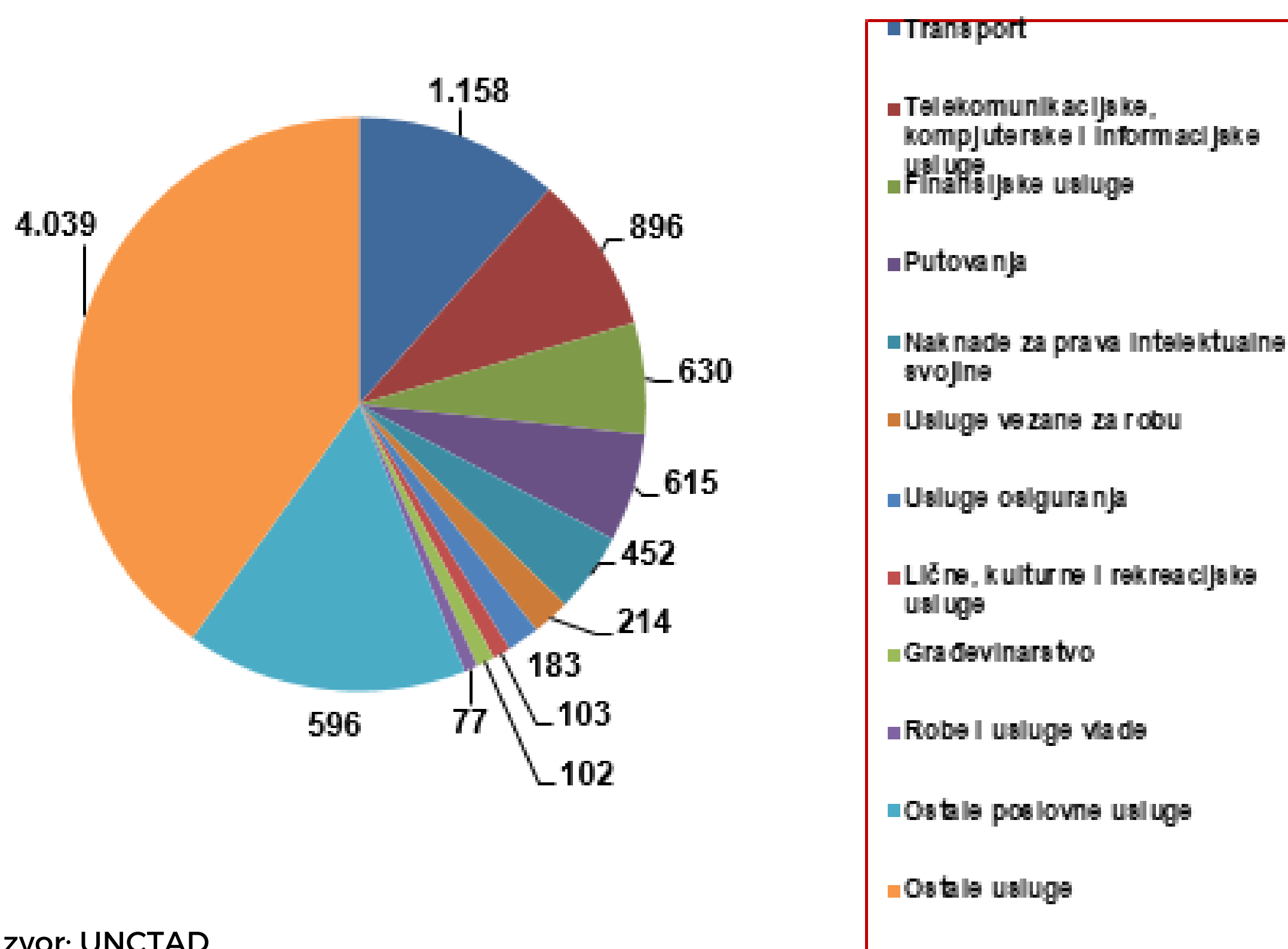
Izvor: UNCTAD

Na prvom mjestu po učešću u međunarodnoj trgovini uslugama su SAD sa 13,1% učešća u svjetskom izvozu (795 mlrd USD) i 9,8% učešća u svjetskom uvozu (550 mlrd USD). Na drugom mjestu među vodećim izvoznicima usluga je Velika Britanija, a slijede Kina (vodeći izvoznik usluga među zemljama u razvoju), Njemačka i Irska. Na pet vodećih izvoznika usluga otpada 38,5% svjetskog izvoza usluga. Posmatrano po kategorijama usluga kojima se međunarodno trguje (prema BPM6), najveći udio u strukturi izvoza usluga imaju putovanja sa vrijednošću od 1.596 milijardi USD, a slijede transportne usluge sa 1.158 milijardi USD, te telekomunikacijske, kompjuterske i informatičke usluge (ICT) sa 896 milijardi USD.

Vodeći svjetski izvoznici i uvoznici usluga (2021.)

Izvoz usluga				Uvoz usluga			
Rang	Zemlja	Izvoz (mlrd USD)	Učešće u svjetskom izvozu (%)	Rang	Zemlja	Uvoz (mlrd USD)	Učešće u svjetskom uvozu (%)
1.	SAD	795	13,1	1.	SAD	550	9,8
2.	V. Britanija	418	6,9	2.	Kina	441	7,8
3.	Kina	392	6,5	3.	Njemačka	381	6,8
4.	Njemačka	377	6,2	4.	Irska	341	6,1
5.	Irska	338	5,6	5.	Francuska	258	4,6

Izvoz usluga po kategorijama u 2021. godini (u mlrd USD)

Kod glavnih kategorija usluga takođe se posljednjih godina mogu uočiti određene promjene u kretanju izvoza. U periodu 2014-2019. godine vrijednost izvoza mnogih kategorija usluga je neprekidno rasla. Najbrže je rastao izvoz ICT usluga: u 2019. godini rast svjetskog izvoza te kategorije iznosio je 8,7%, pri čemu je najveći rast, gledano po regionima, zabilježila Azija sa stopom od 9,7%. Suprotno brojnim kategorijama usluga za koje je bio potreban neposredan fizički kontakt pružaoca i primaoca usluga i čiji se izvoz tokom pandemije smanjio, ICT usluge su zabilježile rast izvoza za 4,1% i tokom tog kriznog perioda. Tokom pandemije je najviše pogođena međunarodna trgovina dvije vodeće kategorije usluga - usluga putovanja čiji se izvoz smanjio čak za 62,5%, te usluga transporta čiji se izvoz smanjio za 17,8%. Usljed ponovnog naglog rasta potražnje za robom, usluge transporta su se brzo i snažno oporavile tokom 2021. godine, posebno u Aziji i Evropi, dok se usluge putovanja, posebno na daleke destinacije, još uvijek sporo oporavljaju.

Svjetski izvoz usluga putovanja i transporta

	Svjetski izvoz usluga (mlrd USD)			Rast (%)	
	2019.	2020.	2021.	2020.	2021.
Ukupno	6.291	5.179	6.072	-17,7	17,2
Putovanja	1.475	553	615	-62,5	11,1
Transport	1.041	856	1.158	-17,8	35,3

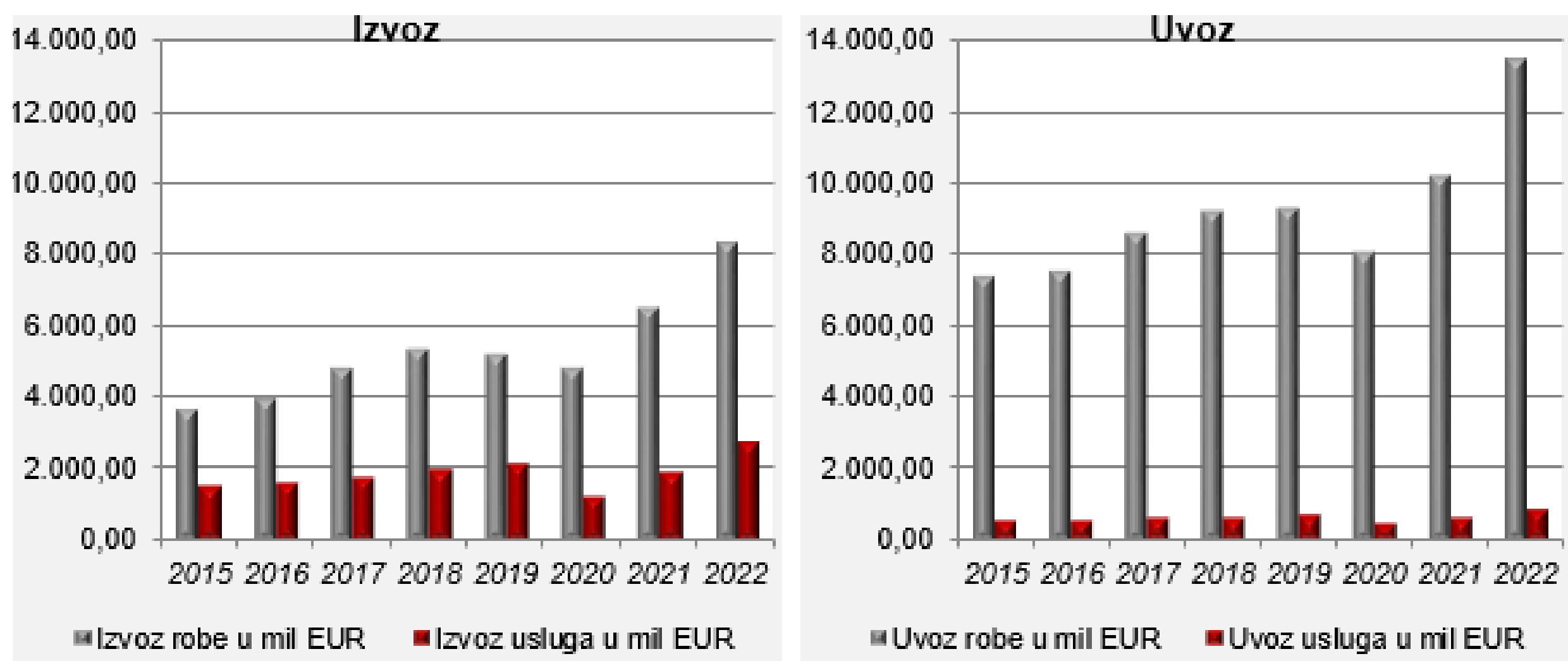
Izvor: UNCTAD

Razvijene zemlje mahom izvoze osiguravajuće usluge, finansijske usluge, usluge vezane za intelektualnu svojinu i druge poslovne usluge, čije je učešće u strukturi njihove trgovine 51%, naspram 36% za zemlje u razvoju (2021.). Putovanja i transport uzeti zajedno dominiraju u strukturi izvoza usluga zemalja u razvoju sa 39%, naspram 25% kod razvijenih zemalja. Kad je u pitanju samo izvoz telekomunikacijskih, kompjuterskih i informatičkih usluga, čak su 69% njihovog izvoza neposredno prije pandemije ostvarivale razvijene zemlje.

4.2. Vanjska trgovina Bosne i Hercegovine u uslugama

Za razliku od vanjske trgovine robom koja godinama stvara trgovinski deficit, vanjska trgovina BiH u uslugama, posebno u uslugama putovanja i transportnim uslugama, godinama ostvaruje suficit. Prije pandemije izvoz usluga iz BiH bio je tri puta veći od uvoza usluga – 2.121 miliona EUR izvoza naspram 691 miliona EUR uvoza. Međutim, značaj suficita u uslugama umanjuje činjenica da uslužni sektor doprinosi vanjskoj trgovini u mnogo manjoj mjeri nego industrijski sektor. U 2019. godini BiH vanjska trgovina robom iznosila je 14.481 miliona EUR, dok je vanjska trgovina uslugama bila više nego pet puta manja i iznosila 2.812 miliona EUR. U 2022. godini razlika je još veća – vanjska trgovina uslugama je po vrijednosti šest puta manja od vanjske trgovine robom, što je posljedica sporog oporavka usluga od krize izazvane pandemijom.

Izvoz i uvoz usluga BiH 2015-2022. (u mil EUR)

Izvor: Priređeno na osnovu podataka CBBiH
(http://statistics.cbbh.ba/Panorama/novaview/SimpleLogin_bs_html.aspx)

Naime, sa pandemijom je došlo do drastičnog smanjenja u izvozu i uvozu usluga BiH, posebno zbog toga što su kategorije usluga kao što su putovanja i transport koje su najviše bile pogođene krizom, prethodno bile dominantne u strukturi bh vanjske trgovine uslugama. U 2020. godini izvoz usluga se prepолоvio tj. sa nivoa od 2.099,8 mil EUR smanjio na svega 1.145,9 mil EUR, a uvoz sa nivoa od 683,6 mil EUR na 451,9 mil EUR, što je vanjsku trgovinu uslugama BiH vratilo na nivo iz 2008. godine. U 2021. godini izvoz usluga je ponovo značajno porastao na 1.909,9 mil EUR i približio se predpandemijskom nivou. Uvoz usluga takođe je porastao do nivoa od 597,3 mil EUR.

Vanjska trgovina uslugama Bosne i Hercegovine, mil EUR (2015-2021.)

Opis	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Izvoz usluga	1.514,51	1.619,89	1.781,14	1.959,23	2.121,22	1.251,19	1.929,94	2.719,10
Uvoz usluga	517,22	537,17	590,12	623,64	691,06	487,78	615,34	865,59
Ukupno	2.031,74	2.157,06	2.371,25	2.582,88	2.812,28	1.738,97	2.545,28	3.584,69
Bilans usluga	997,29	1.082,72	1.191,02	1.335,59	1.430,15	763,40	1.314,60	1.853,50

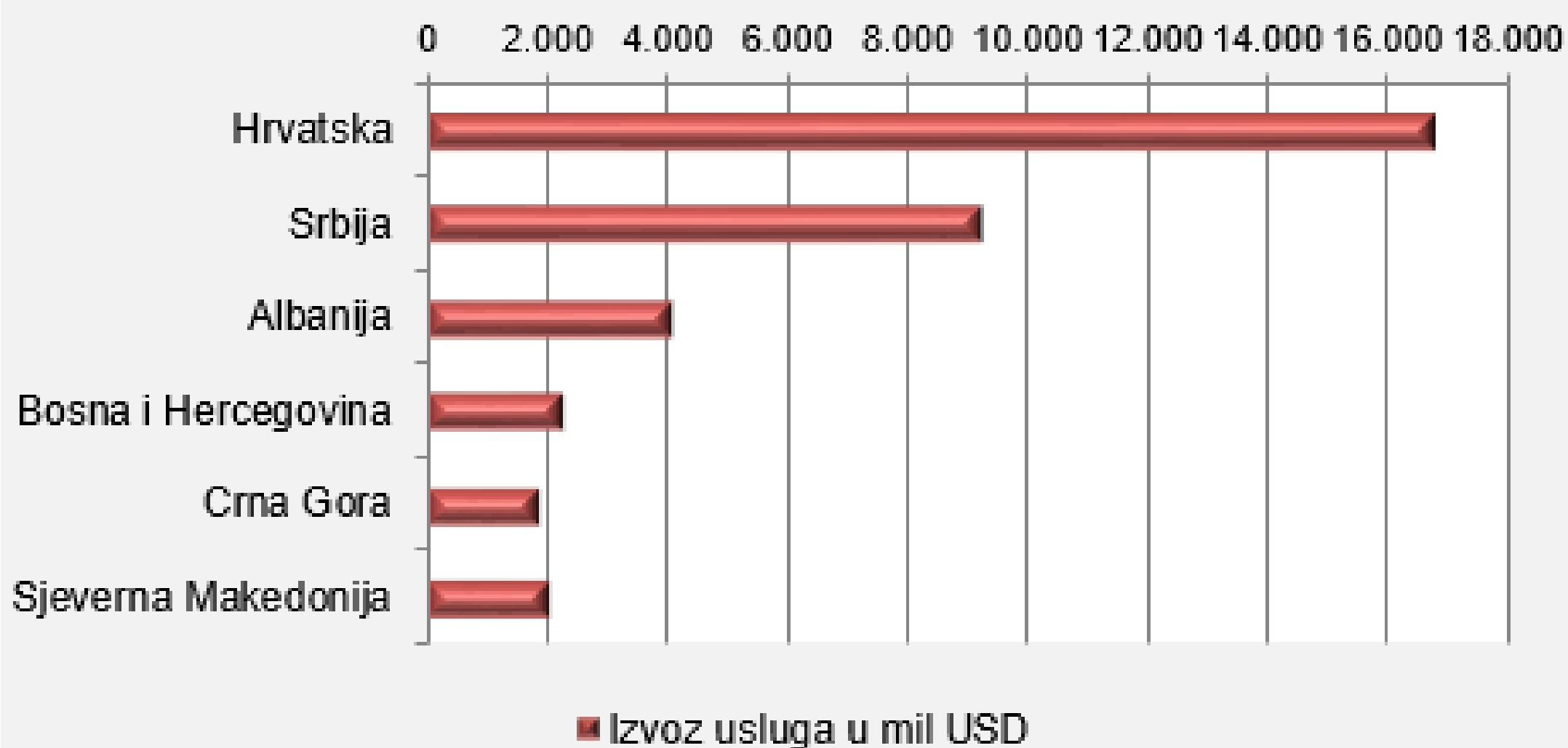
Izvor: Priređeno na osnovu podataka CBBiH

Tokom proteklih godina i izvoz i uvoz usluga BiH bilježili su rastući trend. Prije više od dva desetljeća (2001.) izvoz usluga je bio gotovo pet puta manji nego danas i iznosio je svega 556 miliona EUR, dok je uvoz usluga bio za oko dva i po puta manji od današnjeg i iznosio 301 milion EUR. Budući da je u proteklih nekoliko godina izvoz rastao brže od uvoza, suficit je nastavio da se povećava dostigavši (uz oscilacije) nivo od 1.853 miliona EUR u 2022. godini.

Izvoz usluga u mil USD (2021.)

Izvor: Priredeno na osnovu podataka WTO Trade Statistics (<https://stats.wto.org/>)

Međutim, uprkos porastu, vrijednosti vanjskotrgovinskih tokova usluga su i dalje vrlo skromne. Po izvozu usluga BiH se u 2019. i u 2021. godini nalazila na 4. mjestu među 6 zemalja regiona Jugoistočne Evrope, poslije Hrvatske, Srbije i Albanije. U odnosu na izvoz usluga iz BiH, izvoz usluga iz Hrvatske bio je više od 7 puta veći, iz Srbije više od 5 puta veći, a Albanije skoro 2 puta veći. U pandemijskoj 2020. godini, zbog enormnog pada izvoza usluga, BiH je po izvozu usluga pala na predposljednje mjesto u grupi zemalja Jugoistočne Evrope – jedino je bila ispred Crne Gore.

Glavno tržište za vanjsku trgovinu uslugama BiH je tržište Evropske unije koje učestvuje sa prosječno 64,7% u izvozu usluga iz BiH i 57,3% u uvozu usluga u BiH (2015-2021.). Integracija CEFTA 2006 je u istom periodu učestvovala u izvozu usluga BiH u prosjeku sa 12,1%, a uvozu sa 21,0%. Partneri iz CEFTA 2006 su gotovo dvostruko više važniji za uvoz nego za izvoz usluga BiH.

Učešće EU 27 i CEFTA 2006 u izvozu i uvozu usluga BiH (2015-2021.)

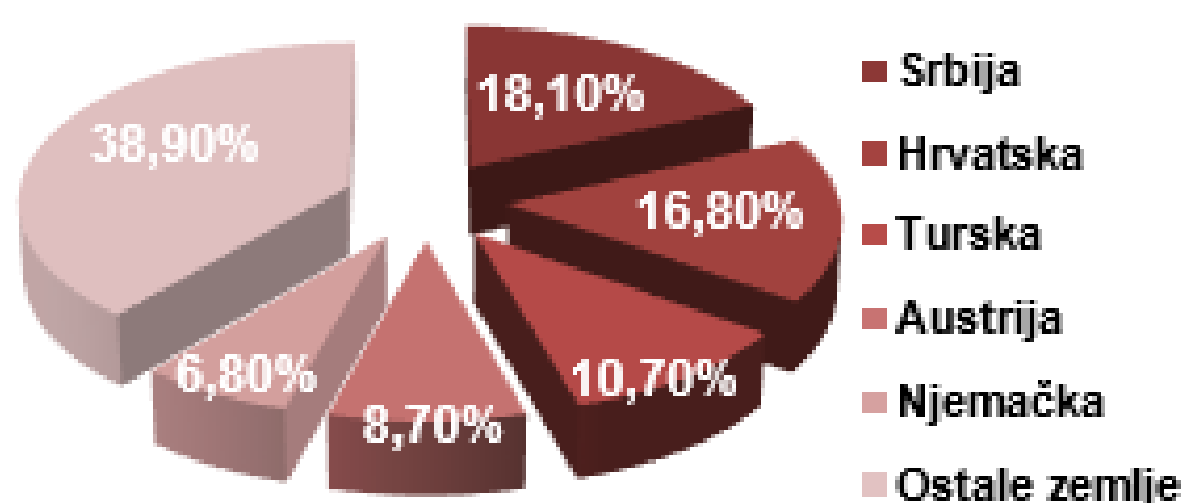
Opis	Grupa zemalja	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	Prosjek
Učešće u izvozu usluga, %	EU 27 ¹⁾	66,1	63,8	63,6	65,4	63,8	69,2	61,0	64,7
	CEFTA 2006	12,6	10,3	10,4	10,7	11,1	14,5	15,4	12,1
Učešće u uvozu usluga, %	EU 27 ¹⁾	55,4	59,4	56,7	59,1	59,0	57,4	54,2	57,3
	CEFTA 2006	24,5	23,6	21,5	18,4	18,8	20,9	19,6	21,0

Izvor: Priređeno na osnovu podataka CBBiH

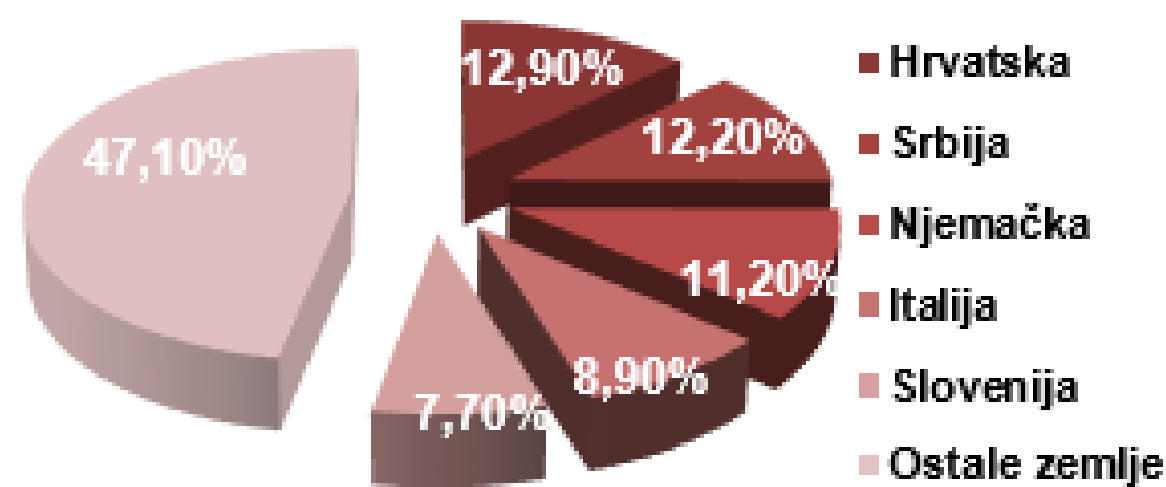
Izvozno-uvozni tokovi usluga BiH su u značajnoj mjeri geografski koncentrisani – pet glavnih partnera u izvozu ima prosječno učešće ukupno 53%, a pet glavnih partnera u uvozu prosječno učešće ukupno 61%.

Struktura izvoza i uvoza BiH po zemljama (2021.)

Učešće u uvozu usluga BiH, 2021.

Učešće u izvozu usluga BiH, 2021.

Izvor: Priređeno na osnovu podataka CBBiH (<https://cbbh.ba/content/read/1122>)

To znači veću zavisnost uslužnog sektora od malog broja tržišta, te time i veći rizik vanjskotrgovinskog poslovanja u ovom sektoru. Četiri članice EU su među prvih 5 izvoznih tržišta za uslužni sektor BiH, a njihovo prosječno učešće za period 2015-2021. godine iznosilo je 43%. Na prvom mjestu po prosječnom učešću u tom periodu bila je Njemačka sa 12,3%, a slijedile su Hrvatska sa prosječno 11,5%, Italija sa 11,3%, Srbija sa 8,9% i Slovenija sa 8,0%. Međutim, dok je izvozno učešće Njemačke, Italije i Slovenije postepeno opadalo, izvozno učešće Hrvatske i Srbije je raslo, te je u 2021. godini Hrvatska sa oko 13% postala najznačajnije izvozno tržište za uslužni sektor BiH.

Najznačajniji partneri BiH iz kojih zemlja uvozi usluge su Srbija i Hrvatska, gledano po njihovom prosječnom učešću u uvozu BiH koje je iznosilo 18,4% odnosno 18,3% (2015-2021.). Slijede Austrija sa prosječno 9,6%, Turska sa 9,2% i Njemačka sa 7,9%. U 2021. godini najveće je bilo učešće Srbije (18,1%).

5. REGULISANJE TRGOVINE USLUGAMA

Regulisanje međunarodne trgovine uslugama, uključujući i liberalizaciju te trgovine, odvija se na nekoliko nivoa:

- na multilateralnom nivou – u okviru Svjetske trgovinske organizacije za njene članice i zemlje koje su u procesu pristupanja;
- na regionalnom nivou – u okviru regionalnih ekonomskih integracija za njene članice;
- na bilateralnom nivou – u okviru bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini koje su zaključile dvije zemlje;
- na unilateralmom odnosno nacionalnom nivou – radi se o domaćem zakonodavstvu jedne zemlje.
- U tom kontekstu je za uslužni sektor BiH relevantan pravni okvir koji čine:
- Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS – General Agreement on Trade in Services);
- Sporazum o izmjeni i pristupanju Centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini (CEFTA 2006);
- Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između BiH i Evropske unije (SAA – Stabilization and Association Agreement);
- nacionalno zakonodavstvo u dijelu koji je relevantan za usluge.

Odlika regulative relevantne za internacionalizaciju uslužnog sektora je izraženija restriktivnost i obuhvatnost u odnosu na regulativu trgovine robom. Međunarodno trgovanje uslugama više je podložno ograničenjima nego trgovanje robom, odnosno značajno je manji stepen liberalizacije u trgovini uslugama. S obzirom da raspodjela koristi od potencijalne trgovinske liberalizacije nije često sasvim jasna, države se nerado odlučuju na smanjivanje restrikcija u svojim propisima koji regulišu usluge. Naime, domaća roba može se štititi carinama i necarinskim barijerama. Za razliku od robe, usluge nije moguće štititi na takav način, one se uglavnom štite propisima o obavljanju djelatnosti za strance, te bi liberalizacija obuhvatila značajan broj propisa. Osim toga, usluge su rjeđe nego roba predmet bilateralne ili regionalne liberalizacije u okviru ekonomskih integracija ili bar to nisu na samom početku formiranja integracije. Tek negdje počev od 2000. godine do danas došlo je do proliferacije regionalnih integracija koje obuhvataju trgovinu uslugama; mnoge od tih integracija uključile su detaljnije i/ili obuhvatnije obaveze u oblastima koje pokriva GATS.

Liberalizacija trgovine uslugama može rezultirati većom konkurencijom, nižim cijenama, brojnijim inovacijama, značajnijim transferom tehnologije, otvaranjem radnih mjesta i većom transparentnošću i predvidljivošću u trgovinskim i investicionim tokovima. Razvojni dobici od liberalizacije trgovine uslugama imaju svoju internu dimenziju koja se odnosi na unapređenje domaćeg tržišta usluga i svoju eksternu dimenziju koja se odnosi na povećanje izvozne konkurentnosti i u robi i u uslugama.

Brojne studije su ukazale da očekivane koristi od liberalizacije trgovine uslugama daleko nadmašuju one od liberalizacije trgovine robom, što je rezultat nekoliko faktora:

- barijere na mnogim tržištima usluga veće su od barijera u trgovini robom (osim onih u poljoprivredi);
- barijere za trgovinu uslugama se obično sastoje od skrivenih necarinskih barijera koje ne stvaraju prihod kao carine u trgovini robom;
- troškovi zaštite usluga, posebno usluga povezanih sa infrastrukturom, takođe se “prelijevaju” kao i koristi od usluga – snose ih brojni korisnici (industrije i pojedinci), a ti troškovi imaju efekte kao porez na potrošnju i proizvodnju.

Međutim, liberalizacija ima i svoje nedostatke i troškove, kako za nacionalnu ekonomiju u cjelini, tako i za pojedinačne učesnike na tržištu. Stoga je potrebno da liberalizacija bude postepena i selektivna, usklađena sa nivoom i ciljevima ekonomskog razvoja. Osim toga, otvoreniji pristup tržištu ne može biti zamjena za provođenje regulatorne reforme i ulaganja u poboljšanje uslužne infrastrukture.

6. NACIONALNO ZAKONODAVSTVO, INSTITUCIJE I STRATEGIJE

Institucije

U Bosni i Hercegovini su za regulisanje usluga na državnom nivou, u smislu formulisanja politike trgovine uslugama, koordiniranja ili provođenja propisa iz oblasti trgovine uslugama, značajne sljedeće institucije:

- Vijeće ministara BiH,
- Ministarstvo vanjskih poslova BiH,
- Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH,
- Ministarstvo prometa i komunikacija BiH,
- Ministarstvo sigurnosti BiH,
- Ministarstvo civilnih poslova BiH,
- Centralna banka BiH,
- Direkcija za evropske integracije BiH,
- Direkcija za civilno zrakoplovstvo BiH,
- Regulatorna agencija za komunikacije BiH,
- Agencija za poštanski promet BiH,
- Agencija za osiguranje depozita BiH,
- Agencija za osiguranje u BiH,
- Služba za poslove sa strancima BiH.

U skladu sa Ustavom BiH (čl. III. 1 b) vlasti na nivou države BiH imaju nadležnost u oblasti vanjskotrgovinske politike. Formulisanje politika vezanih za trgovinu uslugama kao što su vanjskotrgovinska politika i politika direktnih stranih investicija, te pregovaranje i priprema sporazuma o bilateralnim trgovinskim i investicionom odnosima i odnosima sa međunarodnim organizacijama od značaja za trgovinu i investicije, u isključivoj su nadležnosti Ministarstva za ekonomske odnose i vanjsku trgovinu BiH (MVTEO) kao institucije na državnom nivou. Nadležna ministarstva, uprave i agencije oba entiteta i Brčko Distrikta regulišu usluge u skladu sa politikama razvijenim na državnom nivou, uz koordinaciju od strane MVTEO. Implementacija politika i propisa koje utiču na trgovinu uslugama provodi se i na državnom i na entitetskom nivou.

Na entiteskom nivou postoji više institucija čiji se djelokrug rada, između ostalog, odnosi i na uslužni sektor, ali glavne institucije povezane sa trgovinom uslugama su Ministarstvo trgovine Federacije BiH (MOT) i Ministarstvo trgovine i turizma Republike Srpske (MTT). Federalno ministarstvo trgovine obavlja upravne, stručne i druge poslove iz nadležnosti Federacije Bosne i Hercegovine, koji se odnose na vanjsku i domaću trgovinu, funkcionisanje jedinstvenog tržišta, uticaj privrednog sistema i ekonomske politike na tržište roba i usluga; odnose ponude i potražnje, cijene roba i usluga; zaštitu potrošača. Ministarstvo trgovine i turizma Republike Srpske nadležno je za administrativne i stručne poslove koji se odnose na unutrašnju i vanjsku trgovinu roba i usluga, turizam i ugostiteljstvo, zanatstvo, funkcionisanje jedinstvenog tržišta, strategiju i politiku trgovine i turizma, regulative iz oblasti i njihovo usklađivanje sa pravnim aktima EU, te učešće u evropskim integracionim procesima i projektima koji se odnose na trgovinu. Prema Zakonu o republičkoj upravi, ovo ministarstvo zapravo ima nadležnosti samo za trgovinske, turističke i ugostiteljske usluge.

U Brčko Distriktu, kao zasebnoj administrativnoj jedinici pod neposrednom upravom države BiH, Odjeljenje za privredni razvoj, sport i kulturu je nadležno za usluge, odnosno za pripremanje, predlaganje i izvršavanje propisa koji se, između ostalog, odnose na poslovne inicijative i usluge, kao i za unapređivanje investicija.

Zakonodavstvo

Zakon o vanjskotrgovinskoj politici BiH uređuje režim međunarodne trgovine uslugama. Trenutno ne postoji zakon u uslugama na državnom nivou koji bi regulisao pružanje usluga kroz četiri GATS modaliteta, iako je u zaključcima Vijeća ministara BiH još iz jula 2019. godine bila predviđena priprema njegovog nacрта.

U Federaciji BiH oblast usluga nije sistemski uređena, odnosno ne postoji okvirni zakon koji reguliše oblast usluga. Iako i kantoni imaju nadležnosti u ovoj oblasti, utvrđivanje ekonomske i trgovinske politike, uključujući trgovinsku politiku usluga, jprema Ustavu Federacije BiH je isključiva nadležnost Federacije.

Republika Srpska je u oktobru 2013. godine usvojila Zakon o uslugama. U pogledu regulisanja uslova obavljanja usluga u pojedinim sektorima, postoji visok stepen centralizacije u Republici Srpskoj – regulisanje uslova podliježe sektorskom zakonodavstvu na nivou entiteta. Za postupke u kojima se utvrđuje ispunjenost uslova za obavljanje određenih usluga, osim tijela na entitetskom nivou, obično su nadležna tijela lokalne samouprave, odnosno gradovi i opštine.

Strategije

Pored institucionalnog okvira kojim se uređuje obavljanje usluga u zemlji i inostranstvu, neizostavan je i strateški okvir kojim se usmjerava razvoj uslužnog sektora. Budući da je uslužni sektor u BiH najveći sektor sa značajnim uticajem na ostale sektore, odgovarajuće usmjeren razvoj ovog sektora mogao bi doprinijeti unapređenju konkurentnosti i općenito razvoju ekonomije BiH.

Strateško usmjeravanje uslužnog sektora BiH odvija se na regionalnom, nacionalnom, entitetskom i kantonalnom nivou. Na nivou države ne postoji sveobuhvatna razvojna strategija, niti strategija vezana za vanjsku trgovinu. Posljednja cjelovita strategija razvoja BiH bila je pripremljena za period 2010-2014. godine, ali nikada nije institucionalno usvojena. Umjesto razvojne strategije, postojali su drugi strateški dokumenti kojima su se posljednjih nekoliko godina usmjeravale reforme i razvoj na nivou države, kao što su Strateški okvir za BiH (posljednji je urađen za period 2014-2020.) i Program ekonomskih reformi (ERP – Economic Reform Program). BiH je kao kandidat za pristupanje EU obavezna da na godišnjem nivou izrađuje Program ekonomskih reformi (ERP – Economic Reform Program). Počev od 2015. godine, BiH svake godine usvaja ERP u skladu sa Reformskom agendom iz 2015., a prema metodologiji Evropske komisije. Entiteti takođe izrađuju svoje programe ekonomskih reformi, koji se zatim uklapaju u ERP na nivou države. Posljednji je usvojen Program ekonomskih reformi 2022-2024.

Umjesto strategije rasta izvoza na državnom nivou, entiteti i Brčko Distrikt su usvajali sopstvene strategije kojima su, između ostalog, nastojali usmjeriti razvoj i vanjsku trgovinu sektora usluga. U Republici Srpskoj je usvojena Strategija podsticanja izvoza Republike Srpske 2009-2012 koja je među prioritetne sektore uvrstila građevinarstvo i turizam. U Republici Srpskoj postoje Smjernice za razvoj privrede Republike Srpske iz 2018. godine, u kojima se izlaže niz mjera po pojedinačnim sektorima, s tim da je od sektora usluga zastupljen samo turizam. Za Federaciju BiH (FBiH) nije pripremljena slična strategija, već je u to vrijeme usvojena Strategija ekonomskog razvoja FBiH za 2010-2020, koja je obuhvatila i više sektorskih strategija, a između ostalog i one koje su vezane za transport, komunikacije, obrazovanje, zdravstvo i turizam. U novoj Strategiji razvoja FBiH 2021-2027 navodi se da je potrebno donijeti zakonski okvir za podsticanje razvoja strateških djelatnosti, među kojima se naglašava sektor informacijskih tehnologija (IT sektor) kao najperspektivniji i najbrže rastući sektor u FBiH. U ovoj strategiji se u okviru strateškog cilja 1 “Ubrzan ekonomski razvoj” kao prioriteti, između ostalog, navode: podrška razvoju turističkog sektora, posebno u sprezi sa kulturno-istorijskim institucijama (kulturni turizam), zdravstvenim institucijama i pružanjem medicinskih usluga (zdravstveni turizam) i IT sektorom/uslugama zbog unapređenja sistema turističkog informisanja; unapređenje finansijskog sistema. Takođe je usvojena i Strategija razvoja Brčko Distrikta BiH za period 2021-2027.

Za pregled kompletnog dokumenta molim Vas da posjetite
[PRAKTIKUMA ZA USLUGE](#)

TRANSPORTNI SEKTOR

BOSNA I HERCEGOVINA

Transportni sektor BiH jedan je od uslužnih sektora čiji je razvoj među prioritetima regionalnih strategija i domaćih strateških dokumenata. Pozitivne eksternalije koje razvijeni transport i transportna infrastruktura mogu imati na nacionalnu ekonomiju čini ovaj sektor izuzetno značajnim za postizanje bržeg ekonomskog rasta, unapređenje konkurentnosti i povećanje zaposlenosti. Suprotno tome, nerazvijen transportni sektor otežava funkcionisanje i razvoj konkurentnosti ostalih sektora u nacionalnoj ekonomiji.

“

Transportni sektor BiH ima posebno značajno učešće u vanjskoj trgovini uslugama, kako u izvozu, tako i u uvozu.

”

Transportni sektor u BiH je u predpandemijskom periodu obuhvatao 2.017 kompanija (7,4% ukupnog broja kompanija u BiH) i 4.507 preduzetnika (9,6% ukupnog broja preduzetnika u BiH), te zapošljavao oko 38.000 radnika, što je 6,6% ukupnog broja zaposlenih u BiH.¹ Prema podacima Međunarodne organizacije rada

(ILO – International Labour Organization), učešće transportnog sektora u zaposlenosti se u međuvremenu naglo povećalo u odnosu na 2019. godinu za čak 75% na nivo od 66.786.² Do tada je broj zaposlenih u sektoru uglavnom imao stabilan trend i kretao se od 36 do nešto više od 37 hiljada.

Broj zaposlenih u transportnom sektoru BiH

¹ Agencija za statistiku BiH, "Strukturne poslovne statistike 2020", Tematski bilten TB14, Sarajevo, 2022.; Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/SBS_00_2020_TB_1_BS.pdf

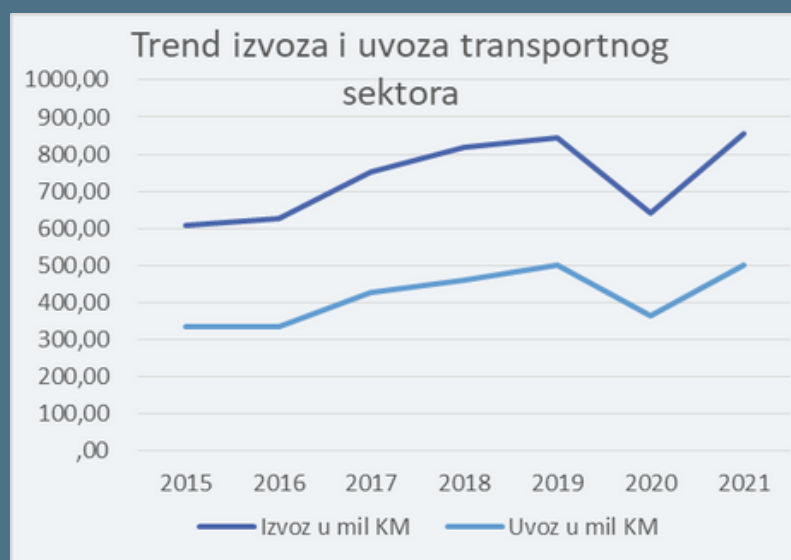
² https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer17/?lang=en&id=EMP_TEMP_SEX_AGE_ECO_NB_A

Transportni sektor BiH ima posebno značajno učešće u vanjskoj trgovini uslugama, kako u izvozu, tako i u uvozu. Po izvoznom učešću je na drugom mjestu među uslužnim sektorima (više od jedne petine ukupnog izvoza usluga), odmah poslije usluga putovanja, a po uvoznom učešću je prvi sa preko 40% učešća. Prosječno izvožno učešće za period 2015–2021. godine iznosilo je 22,4%, a prosječno uvožno učešće 36,6%.

Učešće transportnog sektora u vanjskoj trgovini BiH, %

Indikator	Djelatnost	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	Prosjeak
Učešće u izvozu, %	Putovanja	44,8	46,1	45,8	36,4	49,5	30,2	42,6	42,2
	Transport	20,6	19,8	21,6	25,4	20,4	26,2	22,7	22,4
Učešće u uvozu, %	Putovanja	35,8	37,7	36,7	37,3	37,0	24,6	26,9	33,7
	Transport	33,0	31,9	36,9	37,7	37,1	38,0	41,7	36,6

Izvor: Priredeno na osnovu podataka CBBiH ³

Izvor: Priredeno na osnovu podataka CBBiH

Vanjska trgovina transportnog sektora BiH, mil KM

Opis	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Izvoz u mil KM	609,4	627,1	753,8	817,8	844,8	640,5	856,9
Uvoz u mil KM	333,3	335,1	425,7	459,8	501,5	362,9	501,8
Trgovinski bilans	276,1	292,0	328,2	357,9	343,3	277,6	355,2

Izvor: Priredeno na osnovu podataka CBBiH ⁴

“

Značaj transportnog sektora za vanjsku trgovinu uslugama se postepeno povećava, budući da se kontinuirano i paralelno povećavaju vrijednosti i izvoza i uvoza. Jedina iznimka bila je prva pandemijska godina, kada je došlo do naglog pada, ali se već sljedeće godine vanjska trgovina sektora oporavila.

”

S obzirom da je izvoz značajno veći od uvoza (u pojedinim godinama gotovo dvostruko), transportni sektor je jedan od sektora koji godinama unazad ostvaruje trgovinski suficit.

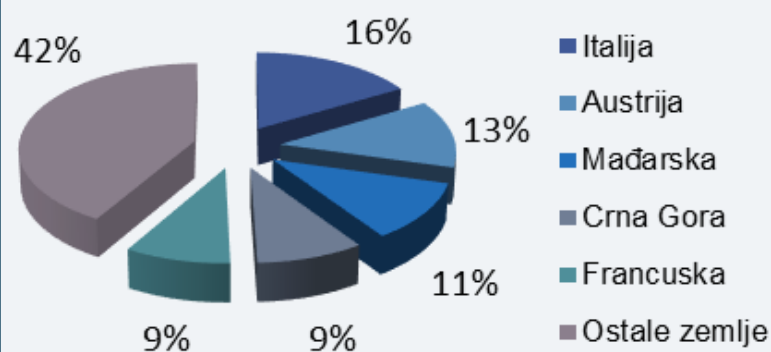
³ Centralna banka BiH, Statistika vanjskog sektora – Statistički dodatak: Međunarodna trgovina uslugama; Dostupno na [Centralna banka BiH, Statistika vanjskog sektora – Statistički dodatak: Međunarodna trgovina uslugama;](https://cbbh.ba/content/read/1122)

⁴ Centralna banka BiH, Statistika vanjskog sektora – Statistički dodatak: Međunarodna trgovina uslugama; Dostupno na <https://cbbh.ba/content/read/1122>

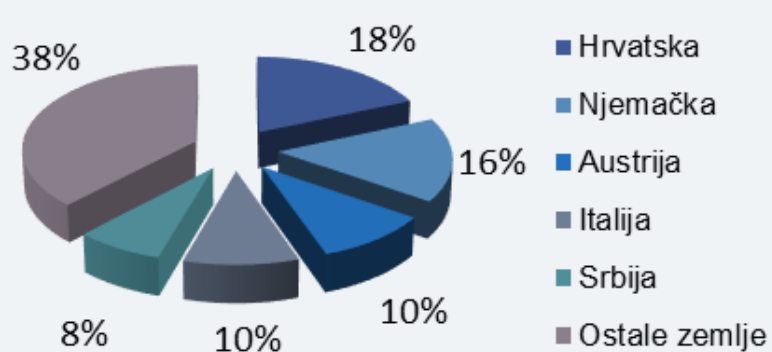

U 2021. godini je najznačajniji partner u vanjskoj trgovini transportnim uslugama BiH bila Hrvatska, posmatrano i u izvozu i u uvozu. Hrvatska je sa izvoznim učešćem od 18% bila najznačajnija izvozna destinacija usluga ovog sektora, a slijedile su Njemačka i Austrija. Interesantno je da su u odnosu na 2015. godinu, tri nove zemlje dospjele na listu top 5 izvoznih tržišta transportnog sektora – umjesto Mađarske, Crne Gore i Francuske, sada su na listi Hrvatska, Njemačka i Srbija.

Izvoz, 2015.

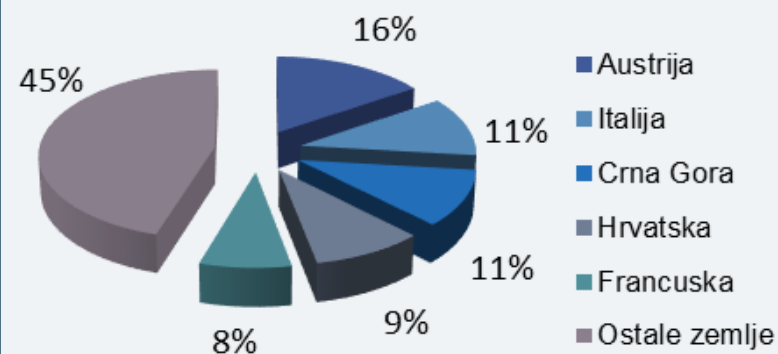
Izvoz, 2021.

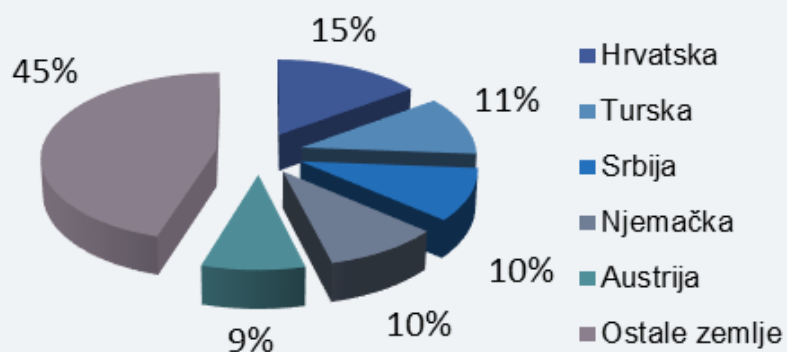
Izvor: Priredeno na osnovu podataka CBBiH

Najznačajnija zemlja porijekla uvoza transportnih usluga u 2021. godini bila je, sa 15% uvoznog učešća, takođe Hrvatska, a slijedile su Turska i Srbija. Slično kao i kod izvoza, u 2015. godini je lista top 5 glavnih partnera u uvozu transportnih usluga izgledala drugačije nego u 2021. kada su Italiju, Crnu Goru i Francusku na listu zamijenile Turska, Srbija i Njemačka.

Uvoz, 2015.

Uvoz, 2021.

Izvor: Priredeno na osnovu podataka CBBiH

Međutim, za razliku od značajnog doprinosa vanjskoj trgovini uslugama, transportni sektor ima relativno mali doprinos ekonomskom rastu – udio djelatnosti ovog sektora (uključujući i skladištenje) u bruto domaćem proizvodu zemlje iznosio je prosječno 3,4% tokom perioda 2015–2021., odnosno 3,3% u 2021. godini.

Opis	Doprinos transportnog sektora bruto domaćem proizvodu BiH, %							
	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	Prosjek
Transport i skladištenje - doprinos GDP, %	3,51	3,50	3,64	3,50	3,48	3,22	3,27	3,4

Izvor: Priređeno na osnovu podataka CBBiH ⁵

Transportni sektor takođe nije zabilježio uspjeh u privlačenju stranih investicija – u ovaj sektor je uloženo vrlo malo stranog kapitala u odnosu na ostale glavne kategorije uslužnih djelatnosti. Transportni sektor je do sada (od maja 1994. godine do kraja 2021. godine) privukao svega 1% ukupnih FDI u BiH ⁶ – 123,1 miliona KM, od čega najviše iz Hrvatske 31,9 mil KM, Slovenije 24,6 mil KM, Austrije 17,6 mil KM, Njemačke 17,6 mil KM i Srbije 16,7 mil KM. ⁷

Konkurentnost ovog sektora treba posmatrati kroz različite pokazatelje – ne samo kroz njegovu vanjsku trgovinu odnosno izvoznu konkurentnost, već i kroz razvijenost transportne infrastrukture i efikasnost usluga, budući da su to faktori ukupne nacionalne konkurentnosti. Prema izvještaju o globalnoj konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma (WEF – World Economic Forum) za 2019. godinu (Global Competitiveness Report 2019), BiH je u oblasti transportne infrastrukture bila rangirana na 108. mjestu od 141 zemlje obuhvaćene istraživanjem.

Za oblast transporta na državnom nivou nadležno je Ministarstvo komunikacija i prometa BiH, a na nivou entiteta i Brčko Distrikta – Ministarstvo saobraćaja i veza Republike Srpske, Federalno ministarstvo prometa i komunikacija i Odjeljenje za javne poslove Vlade Brčko Distrikta.

Nadležnosti Ministarstva komunikacija i prometa BiH obuhvataju: politiku i regulisanje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih uređaja; međunarodni i međuentitetski promet i infrastrukturu; pripremanje ugovora, sporazuma i drugih akata iz oblasti međunarodnih i međuentitetskih komunikacija i prometa; odnose sa međunarodnim organizacijama iz oblasti međunarodnih i međuentitetskih komunikacija i prometa; pripremu i izradu strateških i planskih dokumenata iz oblasti međunarodnih i međuentitetskih komunikacija, prometa, infrastrukture i informacionih tehnologija; poslove kontrole neometanog prometa u međunarodnom prometu; civilno zrakoplovstvo i nadzor zračnog prometa.

⁵ Agencija za statistiku BiH, "Bruto domaći proizvod prema proizvodnom, dohodovnom i rashodnom principu 2021", Tematski bilten TB01, Sarajevo, 2023.; Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2023/NAC_00_2021_TB_1_BS.pdf

⁶ http://www.fipa.gov.ba/informacije/statistike/investicije/DSI%20Stanje%20i%20performanse_mart%202023_B.pdf
CBBiH, Statistički dodatak – Strane direktne investicije po zemljama i područjima djelatnosti; Dostupno na:

⁷ <https://www.cbbh.ba/content/read/1122>

U regionu Jugoistočne Evrope BiH je zauzela predposljednje mjesto ispred Albanije (rang 120.), a poslije Hrvatske (36.), Srbije (46.), Sjeverne Makedonije (84.) i Crne Gore (106.). Pri tome su u BiH najslabije ocijenjeni sljedeći faktori: kvalitet cestovne infrastrukture (rang 121.), efikasnost usluga transportnog saobraćaja (rang 121.) i usluge luka (rang 133.).

Sektor transporta zapravo se smatra jednim od najmanje razvijenih sektora usluga u BiH, sa najnerazvijenijom opštom prometnom infrastrukturom u regionu. Stoga je u ovom sektoru najizraženija potreba za većom regionalnom saradnjom, kao i za značajnim ulaganjima u poboljšanje transportne infrastrukture i povećanje transportnih kapaciteta.

Postoji niz strateških dokumenata u kojima se razvoj transportnog sektora smatra jednim od strateških prioriteta za BiH. Takođe je indikativno da je jedina strategija koja je za neki uslužni sektor usvojena na državnom nivou upravo strategija transporta – u julu 2016. godine usvojena je Okvirna strategija transporta u BiH za period 2016–2030 sa odgovarajućim Akcionim planom. Okvirna strategija podrazumijevala je usvajanje strategija razvoja transportnog sektora za period 2016–2030. na nivou entiteta i Brčko Distrikta, u skladu sa nadležnostima ovih administrativnih jedinica, te su takođe usvojene Transportna strategija Federacije BiH, Strategija transporta RS i Transportna strategija Brčko Distrikta.

Zahvaljujući usvajanju Okvirne strategije, pomoć iz programa IPA II uključena je u Revidirani indikativni strateški dokument 2014–2020, a pokrivaće izgradnju kapaciteta, razvoj politika, usklađivanje zakonodavstva i ulaganja u transportni sektor, s ciljem integracije putne i željezničke mreže, avijacije, unutrašnje plovidbe, pomorstva i luka unutar regije i sa EU, u skladu s relevantnom pravnom tekovinom EU i dogovorenim mjerama Agende za povezivanje za Zapadni Balkan (Connectivity Agenda).

U 2015. godini EU je pokrenula Agendu za povezivanje i do 2020. godine izdvojila gotovo 1 mlrd EUR za prioritetno finansiranje ključnih saobraćajnih i energetskih veza u regionu, kako bi se povezale zemlje regiona međusobno i sa EU. Agenda za povezivanje kombinuje političko vođstvo i lokalno vlasništvo sa konkretnom tehničkom pripremom i praćenjem napretka kroz tijela kao što je Transportna opservatorija Jugoistočne Evrope (SEETO – South East Europe Transport Observatory). BiH je aktivni učesnik ovog procesa i potpisala je ugovor sa SEETO, što je označeno kao proširenje Transevropske transportne mreže (TEN-T – Trans-European Transport Network) na region Zapadnog Balkana prema ciljevima Strategije SEE 2020. U septembru 2017. godine BiH je potpisala Ugovor o Transportnoj zajednici između EU i zemalja Zapadnog Balkana (usvojen na samitu WB6 u Trstu u julu 2017. godine), a u augustu 2020. godine, nakon stupanja Ugovora na snagu, SEETO je zamijenjen stalnim sekretarijatom Transportne zajednice (TC – Transport Community).

Transportna zajednica predstavlja međunarodnu organizaciju osnovanu sa ciljem razvoja saobraćajne mreže između EU i zemalja Jugoistočne Evrope čiji članovi su EU i šest ekonomija Zapadnog Balkana – Albanija, Bosna i Hercegovina, Sjeverna Makedonija, Kosovo, Crna Gora i Srbija. Svrha Transportne zajednice je da se pravila, principi i politike EU za transportno tržište prošire na ekonomije Zapadnog Balkana kroz pravno obavezujući okvir. Ugovor o TC se primenjuje u području drumskog, željezničkog, unutrašnjeg vodnog i pomorskog saobraćaja.

Transportni sektor zauzima značajno mjesto i u strategijama međunarodnih organizacija koje pružaju podršku razvoju BiH. Svjetska banka (WB – World Bank) pripremila je Country Partnership Framework for Bosnia and Herzegovina 2023-2027, u okviru kojeg se među prioritetima pominje transportni sektor. Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD – European Bank for Reconstruction and Development) je objavila Strategiju za BiH 2022-2027, gdje se Prioritet 2 odnosi se na rješavanje ključnih infrastrukturnih nedostataka uz unapređenje upravljanja i daljnju regionalnu integraciju, što se između ostalog odnosi i na transportnu infrastrukturu.

Aktivnosti na realizaciji ciljeva koji se odnose na transport u okviru ovog prioriteta su sljedeći:

- finansiranje ključne infrastrukture (uključujući Koridor Vc, ceste, željeznice, luke, aerodrome), osiguranje inkluzivnog pristupa uslugama uz promociju zelene i sa Pariškim sporazumom usklađene održive povezanosti; jačanje upravljanja infrastrukturom, institucionalnih okvira, praksi nabavki i kapaciteta za implementaciju, uključujući pripremu infrastrukturnih projekata;
- finansiranje zelenog i održivog (regionalnog) povezivanja, zajedno sa drugim zainteresiranim stranama, i, u skladu sa Ekonomskim investicijskim planom za Zapadni Balkan, promovisanje infrastrukture za alternativna goriva i pametnu mobilnost.

Transportnom sektoru neophodna je reforma i usklađivanje zakona sa EU *acquis-om*, što predstavlja i obavezu BiH u skladu sa članom 59. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju BiH sa EU i Protokolom 3 o kopnenom saobraćaju. U čl. 59. koji je u cjelini posvećen transportu, odredba st. 6 kaže: "Bosna i Hercegovina će svoje zakonodavstvo, uključujući administrativna, tehnička i druga pravila, prilagoditi zakonodavstvu Zajednice koje se u određenom trenutku primjenjuje u zračnom, pomorskom, unutrašnjem vodenom i kopnenom saobraćaju, i to u onoj mjeri u kojoj to služi liberalizaciji i zajedničkom pristupu tržištima strana, te olakšava kretanje putnika i roba."